

הכבוד האבוד של

השופט העליון

פרשת אי-מינויו של

השופט גד פרומקין

לבית המשפט העליון בישראל

חלק ב

'שאינ לפסול איש על רנון וקול בעלמא'

(שו"ת חתם-סופר, או"ח סי' קעה)

בשכונה יצא רנון. איש לא ראה ואיש לא ידע

דבר. אדרבה, הכל ידעו שלא היה דבר ולא

יכול להיות – ואף-על-פי-כן היו הכל מרננים.

(חיים נחמן ביאליק, מאחורי הגדר, ח')

'ועדת הברור של כבוד' מתחילה לפעול

הרכב הוועדה היה ללא ספק נכבד ביותר. מן הרגע הראשון ברור היה שדינבורג יעמוד בראשה. בהיותו היסטוריון חשוב הוא נתפס בוודאי כמתאים ביותר לתפקיד כזה, הכרוך מן הסתם בבדיקת עובדות והערכתן. הסבר נוסף שניתן להעלות על הדעת הוא שבן-צבי והרב ברלין היו שכנים קרובים של פרומקין בשכונת רחביה במשך שנים רבות, ויכולים היו להיחשב לידידיו. הרב ברלין אף ניסה כזכור לטפל בענייניו בקיץ 1948. יש לציין כי אף אחד משלושת חברי הוועדה לא היה משפטן. בן-צבי – כחברו בן-גוריון – למד תקופה מסוימת בפקולטה למשפטים בקושטא, אך לא השלים את לימודיו שם.

דינבורג זימן פגישה ראשונה בין השלושה, והתחלטה הייתה לקיימה בדירתו של הרב ברלין, ברחוב אוסישקין 12 ברחביה, וזאת מפני שברלין היה חולה באותה תקופה, והיה מרותק רוב הזמן לביתו.¹⁴⁵

חלקו הראשון של מאמר זה פורסם בגיליון הקודם של 'קתדרה' (חוברת 101, מרחשוון תשס"ב) עמ' 151-190, ותוארו בו המהלכים שהביאו להקמת 'ועדת ברור של כבוד' בעקבות אי-מינויו של גד פרומקין. חברי הוועדה היו: פרופ' בן-ציון דינבורג (דינור); יצחק בן-צבי; הרב מאיר ברלין (בר-אילן).

145 בר-אילן, מאיר, האנציקלופדיה של היהדות הדתית, א, ירושלים תשי"ח. עד ראייה שביקר בביתו באותה תקופה סיפר כי 'הרב ברלין בלע גולות כדי לחזק את עצמו'. י' כהן, הפנקס פתוח והיד רושמת: המישים שנות עתונאות 1938-1988, ירושלים תשנ"ה, עמ' 182. וכן: י' וייץ, יומני ואגרות לבנים, ד', רמת-גן תשכ"ה, עמ' 3: 2.1.49. ביקרתי אצל הרב ברלין. הוא עובד בחליו'. באותה עת עיברת את שמו ל"בר-אילן".

חברי הוועדה
(מימין לשמאל):
יצחק בן-צבי,
פרופ' בן-ציון
דינבורג (דינור)
והרב מאיר ברלין
(בר-אילן)

למעשה קיימה הוועדה באותו יום, י"ד באדר תש"ט (15 במרס 1949), שתי ישיבות¹⁴⁶: בשעה שתיים-עשרה בצהריים כונסה הישיבה הראשונה, שהייתה קצרה, ונועדה לענייני נוהל. דינבורג קרא באוזני חבריו את המכתב של בן-גוריון מן ה-8 במרס והתפתח דיון על תפקידה המדויק של הוועדה. מן הפרוטוקול של ישיבה זו עולה ש'וועדת הברור' עבדה בחלל ריק מבחינה מסוימת. לא היה לפניה 'תיק' ולא היו כתבי טענות, ובפרוטוקול הודגש כי היא פועלת לפי 'השערת חברי הוועדה'. לכן החליטה הוועדה ליטול על עצמה תפקיד משולש: הגדרת תפקידים וסמכותם; בירור הנושא עד תומו; הגשת המסקנות לראש הממשלה.

וכך הגדירו לעצמם חברי הוועדה לפי אותה 'השערה' את העניין שיהיה עליהם לברר:

'תביעתו של מר גד פרומקין, שהיה היהודי היחידי ששימש כחבר בית הדין העליון בא"י בימי ממשלת המנדט, נגד שר המשפטים של מדינת ישראל, מר פ. רוזנבליט, שעבר עליו במינויים לבית הדין העליון, והפיץ עליו שמועות פוגעות בכבודו, וכל העובדות הקשורות בו והעמדת הדברים על אמיתותם.'

ניסוח זה מבהיר כי חברי הוועדה סברו שעליהם לקיים הליך דמוי-משפט בעניין 'תביעתו של מר גד פרומקין... נגד... מר פ. רוזנבליט'. הם התכוונו למהלך רציני וראו את תפקידם במבט רחב ביותר, וברור שהתכוונו לרדת לחקר האמת ('כל העובדות') ואולי לזמן לשם כך עדים נוספים על בעלי הדין עצמם, ובסופו של דבר להסיק מסקנות ('העמדת דברים על אמיתותם').

'ועדת הברור' פעלה במהירות וביעילות, והחליטה לקיים את ישיבתה השנייה עוד באותו ערב - שהיה כזכור ליל חג הפורים בירושלים - בשעה שמונה בערב.¹⁴⁷ הוועדה ביקשה לנהל את הדיון

146 ראו בחלקו הראשון של מאמר זה (לעיל, הערת פתיחה), הערה 10, עמ' 155, את מיקומם של המסמכים הנוגעים לישיבות הוועדה.

147 כדאי להעיר כאן משהו על הרקע הפיזי-הגאוגרפי של ההתרחשות: מדובר בשטח מצומצם ביותר בלב שכונת רחביה בירושלים. פרטים על רחביה ודייריה, שרבים מהם מוזכרים בעבודה זו, ראו: א' רונן, דוקטור מול דוקטור גר: שכונת רחביה, ירושלים 1998. בן-צבי גר ב'צריך' ברחוב אלחרייזי, ופרומקין - בביתו הידוע בשם 'בית ההבצלת', ברחוב רמב"ן 22. בתיהם היו במרחק כמה עשרות מטרים בלבד מביתו של ברלין. גם דמויות אחרות המוזכרות בפרשה גרו באותה סביבה: השופטים זמורה, אסף, אולשן, לנדוי וגויטיין, השר דב יוסף, הארכאולוג סוקניק ועורכי הדין קרונגולד ושוורץ. דינבורג גר בשכונת בית-הכרם בירושלים.

כמקובל בתביעה רגילה, שבו התובע פותח, ולכן הוחלט להזמין לישיבה זו את מר פרומקין, להרצות את טענותיו נגד רוזנבליט. אולם יש לציין כי הוועדה לא פעלה כבית משפט, שכן הנתבע, רוזנבליט, לא הוזמן להיות נוכח.

ניתן להעריך כי ישיבה זו – וכן כל הישיבות האחרות – של הוועדה נערכו ללא נוכחות אנשים אחרים. השאיות העניין דרשה זאת, ואנשים שהיו מקורבים למשל לרב ברלין כלל לא ידעו על המתרחש. ברלין עצמו, שבדירתו נערכו הישיבות הראשונות, היה אלמן וחי בגפו.¹⁴⁸

גד פרומקין תוקף – בשני נוסחים

מיד בפתיחת הישיבה הזמין היושב ראש דינבורג את פרומקין להרצות לפני הוועדה על טענותיו נגד שר המשפטים ולנסח את תביעותיו.¹⁴⁹

מאותה ישיבה לילית נשמרו שני מסמכים, ושניהם מכילים רישום של דברי פרומקין בפני שלושת החברים. הנוסח הרשמי כתוב במכונת כתיבה – כנראה זו הפרטית של דינבורג – ומנוסח בצורה 'פרוטוקולית' מסודרת, לפי פסקאות, ובסופו מופיעה החתימה 'ב. דינבורג'. אולם קיים רישום נוסף המתעד את מה שהתרחש באותו ערב, בכתב ידו של יצחק בן-צבי. בן-צבי רשם את דברי פרומקין במהלך הפגישה בפנקס שחור קטן שבו נהג לרשום לעצמו רישומים שונים הקשורים לפעילותו ולעיסוקיו.¹⁴⁹ מעיון ברישום של בן-צבי מצטיירת לדעתי תמונה חיה, אמיתית ומלאה יותר מאשר מן הפרוטוקול הרשמי שניסח דינבורג. לפי הנוסח של בן-צבי ומתוך עיון מדוקדק בשני הנוסחים, עולה שדינבורג ערך ועיבד את הפרוטוקול לאחר הישיבה. אין זה פרוטוקול מילולי מדויק אלא נוסח משוכתב ומשופץ, ודינבורג אף בחר להשמיט ממנו עניינים ושמות מסוימים. השאלה מדוע 'צנזר' דינבורג את הנוסח הרשמי של הפרוטוקול שהדפיס חורגת מנושא מאמר זה, אבל יש לציין כי עיון מדוקדק בשני הנוסחים מגלה מגמתיות מסוימת בעריכתו – הוא השמיט למשל כל אזכור של מפא"י. אולי ביקש להרגיע מעט את הרוחות בדרך זו או לא להכעיס את בן-גוריון.

משני המסמכים עולה כי פרומקין דיבר בהתרגשות, ולא ניסה להציג הרצאה מסודרת ומאורגנת. הוא דיבר בשטף ופרש בפני הוועדה את היריעה כולה מנקודת מבטו. הוא פתח בסקירת אירועי אפריל-אוגוסט 1948, שתוארו לעיל. הוא סיפר מה אמרו לו ידידיו בקשר למינוי שופטים לבית המשפט העליון: 'גיליתי לבי לפני 2-3 ידידים, אחד מהם ממפא"י, אמרו: קואליציה, גורל',¹⁵⁰ והוסיף כי דיבר

148 שיחה טלפונית עם מזכירו האישי של הרב ברלין מאותה תקופה, ר' ישראל פרידמן, (בניו-יורק, 24 באוגוסט 1999), שאמר לי כי אינו יודע דבר על הוועדה וישיבותיה.

149 איב"צ, 1/8/11/4 (פנקסי בן-צבי). פנקס שחור בגודל 11x17.5 ס"מ. בן-צבי, כפי שעולה מן הפנקסים הרבים שלו השמורים ביד בן-צבי, נהג לרשום במהלך ישיבות ופגישות רישומים קצרים, מעין תזכורות קצרות של מילה או שתיים, שרק הוא יכול היה להבין את משמעותן ואת חשיבותן. מתוך עיון בכמה עשרות פנקסים אלה אני מתרשם שהרישום אותו לילה בעניין עדותו של פרומקין היה יוצא דופן, שכן על אף הקיצורים יש כאן מסכת שלמה המשתרעת על עשרה עמודי פנקס, דבר נדיר למדי אצל יצחק בן-צבי. כנראה מעיד הדבר על החשיבות שייחס בן-צבי לדיוני 'ועדת הבידור'. תודה לשמעון רובינשטיין, מנהל ארכיון יד בן-צבי, על הסיוע בפיענוח הרישומים.

150 כלומר ההסברים שהוא קיבל היו שניים: האחד, ששיקולים קואליציוניים הכתיבו את הרכב בית המשפט העליון החדש, והאחר הוא 'הגורל' – הרע כמובן – שגרם למה שקרה. הציטוטים להלן הם מ'נוסח בן-צבי'.

א. א. טו, מאי (סניור א. גוטהיים)
גד טרוסקין;
62 פתיח מקומותי.
ואני זן. אב, ימני ומג.
132 מאי 1948 קטלי חיותי ז'צו.
גמיו פתיח וולג.
ווא ז'י.
דומג מין.
שמעון. פתיח ז'י, ולמי ז'עני.
קמק ז'י לפני.
זויה ממלו.
מורה ממלו.
ג'ד.
המלו.
המלו.
המלו.
המלו.

מסקידן, אבנר, ז'אלין
וקלמ.
מאריטרו ה'אטו
כרואנה קדקרות
דמאן הקדורא
איכין ז'י ז'י (ז'י ס'י)
קמ.
(4/4 ימי: ט'ט)

הקול של הישבה הסניור של ז'דוה הדור של כבוד
פענוח פתיח של המסמכים מר פ'רוצונבלוט ז'סר ג'סרופסקין
מיום יחד בארד חשים, כמ בערב, ב'רושלט ב'יתר של הרב
ב'כחו הכרז הוערם מר י'גן-ז'בי, הרב בר-אילך, ב'דינבורג, ז'ארא
היחיד ז'מין את מר טרוסקין להרבות למני הוערם על פענותיו נ'ד ז'ד
המסמכים ולבטח את הביעיות.
א. המכות.
1) במשך 30 טוה היה מר טרוסקין ז'סרופסקין באי חמש המכות.
העליון ה'סודר המ'סדיס בארד-מבאז'ה ז'ו, כעשם חותמ
ז'עליון בארד, ז'יך היה המילט לחיות י'ד מ'יח-מ'סמט
לז'ינבים ז'מנו א'זו ז'מ מר ז'מ'רפמט ז'
הנשיא - ג'ילה אף את ה'רועה שלו ז'מ'רפמט ז'
ז'ת הקול המנוע לו ב'יח-הדין העליון בארד.
2) הרבר היה ברור גם מ'חונז טמ'יח. ז'ד'ה מב'דן (הבין לאופ'ת)
הכ'רזת שכל המקודס עז'ר'ים למטלת, ז'מ מר קטלן ה'רועה-ז'ד
המקודס של המטלת על ז'מ'ר מר טרוסקין היה א'פנא ר'ס'ה ל'ר'ש-ז'ד
בטוה ש'מ הוא י'מס הד'ה היה כ'ן פ'יח לקוד'ים, ז'ל א'ת כ'ס ז'פ'ת
ב'חט לעופ'ים, ז'מס הקודל א'ין ק'ום נ'ד'ה ז'ל א'ת כ'ס ז'פ'ת
ברור ז'חלמט של ז'פ'ים כ'ר'ה ז'מ'ר נ'ד'ה ז'ל א'ת כ'ס ז'פ'ת
3) א'מט, ת'ווד'ה מ'ר טרוסקין ע'ד מ'חן ל'ח'נ'ז'ות על העליון.
ה'ז'ד לב'ח, ז'ל מ'ו א'לי ז'ל ד'כו א'תו - ע'ודו א'לו א'ש'וב
ב'יחט ז'מ'ב'ו, כ'ן ג'מ מ'כות הע'ינים ב'רושלט ס'ח'ת מ'ח'ת ג'ר'ו
ל'כ'ר ש'ח'ח'ל לח'ב על כ'ד'ר. א'ת א'ת

פתיחת עדותו של גד טרוסקין ב'ועדת הב'רור' בשני הנוסחים: הישום בכתב ידו של יצחק בן-צבי, בפנקסו האישי (למעלה), והנוסח המודפס של ב'ר-צ'ון די'נבורג (למטה). ברקע: דפים מתוך הפרוטוקולים של יועדת הב'רור של כבוד

עם הרב הראשי הרצוג ועם הרב ברלין. בחודש יולי לדבריו 'הגיעו אלי בפעם הראשונה דברי השמצה מפי שר המשפט',¹⁵¹ ואז ביקש להיפגש עם בן-גוריון: 'שיחה לבבית אתו בהתחלת אבגוסט. אמר לי אז: לי לא ידוע על שום השמצה [ההדגשה במקור] דבר כזה היה צריך לדעת'. הוא הסביר את מצבו המיוחד, שכן לא נמסרה לו שום הודעה רשמית בענייניו: 'יש פקידים שקבלו ידיעה מפורשת'¹⁵² אני לא קבלתי [ההדגשה במקור] כתב פטורין'. לטענתו הוא הודה, והדבר בוצע שלא לפי הפרוצדורה המקובלת. לדבריו הסביר לבן-גוריון: 'אם יש בי דופי - לפי החוק אין שופט נידח, אלא א"כ [אם כן] יש שופטים יותר גבוהים או 3 שופטים לורדים.¹⁵³ או שתזמין את פרנקפורטר¹⁵⁴ או תזמין 3 שרים'. פרומקין ציין את המועד המדויק שבו השמיץ אותו רוזנבליט באוזני משה שרתוק (שרת), שר החוץ: 'ב' 31 באבג' שיחה עם שרתוק. רוזנבליט¹⁵⁵ אמר לשרתוק שזוהי הדעה המאוחדת של כל עורכי הדין (נגד פרומקין).¹⁵⁶ פרומקין תיאר כיצד הגיעו אליו דבריו של רוזנבליט וציטט אותם. שני הנוסחים שנשמרו מנציחים את דבריו באותו ערב:

נוסח דינבורג

רוזנבליט אמר לחברי הועדה למינויים שהוא (רוזנבליט) בעצמו קיבל בחזרה ממנו כסף בעד לקוח שלו שפרומקין קיבל בעד הטיית דין, והחזיר, כשלא הצליח בכך. רוזנבליט הוסיף: 'אף על פי שזה לא מקובל אני מרשה לך להפיץ זאת ברבים'.

נוסח בן-צבי

רוזנבליט אמר רוז. קבל בעצמו חזרה כסף עבור הלקוח שלו עבור הטיית דין. ושרוזנבליט אמר, שהוא מרשה לאיש (מהועדה הפנימית) שהוא מרשה לו להפיץ הדעה ברבים

פרומקין נקב בשמות ה'מקורות' שמהם נודעו לו הפרטים מתוך הדיונים הפנימיים לקראת מינוי השופטים: על הדברים החמורים של רוזנבליט נגדו דיווח לו אדם בשם סבירסקי, עסקן-ציבור תל-אביבי, שהיה פעיל במוסדות שונים.¹⁵⁷ את ההסבר 'שהיו"ר צריך להיות מפא"י" נתן לו אחד האנשים בעלי המידע המעודכן ביותר באותם ימים בירושלים, גרשון אגרונסקי.¹⁵⁸

151 כך במקור.

152 שלא ימשיכו בשירות המדינה החדשה.

153 פרומקין דיבר כאן על הנוהג הבריטי לפיטורי שופטים, שלפיו רק שלושה שופטים בכירים ביותר מוסמכים להדיח שופט מכהונתו, ראו בחלק הראשון של המאמר (לעיל, הערת פתיחה) עמ' 187.

154 פליקס פרנקפורטר, השופט היהודי המפורסם של בית המשפט העליון האמריקני. פרומקין ציטט מה אמר לבן-גוריון והדגים מי בכיר ממנו במערכת המשפט ויכול לפסוק בענייניו. למעשה טען פרומקין שבעת הקמת המדינה לא היה מישהו בכיר ממנו במערכת השיפוט בארץ-ישראל.

155 כך כתב בן-צבי את שמו של רוזנבליט.

156 חזרה על הטענה שהעלה רוזנבליט בכל הזדמנות בקשר לעורכי הדין.

157 משה סבירסקי (1882-1965), חבר 'החוגים האזרחיים' לימים 'הציונים הכלליים', היה איש עסקים תל-אביבי וחבר ועדת הביטחון של ועדת המצב, שהמשיכה לפעול גם במסגרת מועצת המדינה. יושב ראש הוועדה היה דוד צבי פנקס, ממנהיגי ה'מזרחי', שהיה גם יושב ראש ועדת הוועדות (כיום ועדת הכנסת), שבה קיימו הדיונים על המועמדים לשפיטה. דרכו כנראה נודע העניין לסבירסקי, וכך הגיע הדבר לפרומקין. לסבירסקי הייתה נטייה להשיג מידע חסוי. בן-גוריון למשל סירב לספק לו מידע בגלל נטייתו לסיפורים פיקנטיים. ראו: בן-גוריון (לעיל, הערה 95), ב, עמ' 697, 897.

158 גרשון אגרון (אגרונסקי, 1894-1959), עורך ה'פלטין פוסט' (לאחר מכן ה'גרזולם פוסט') ולימים ראש עיריית

פרומקין לא ברר במילים בבואו לדבר על מה שאמרו עליו והשתמש בפירוש במילה 'שוחד'. לפי 'נוסח דינבורג' הוא אמר לחברי הוועדה: 'הגיעו אליו שמועות על השמצת שמו, שמועות ששר המשפטים מר פליכס רוזנבליט אומר בפומבי שהוא, פרומקין, היה מקבל שוחד, ומשום כך לא מינתה אותו הממשלה לשופט עליון'. הגילוי המפתיע ביותר בדבריו היה כמובן שרוזנבליט אמר לאנשים שהוא עצמו היה מעורב בפרשה בה נתן לקוח שלו שוחד לפרומקין.

אילו הייתה טענה זו נבדקת בחקירה משפטית-משטרתית, עלול היה רוזנבליט למצוא את עצמו חשוד בכך שהיה מעורב בדרך זו או אחרת בפרשת שוחד. זאת ועוד, אם הסיפור שסיפר רוזנבליט היה נכון, הרי הוא לא דיווח למשטרה על ביצוע עברה חמורה כעברת מתן שוחד לשופט. על כל פנים עצם האפשרות שרוזנבליט, שנתפס כל ימיו כאיש ישר והגון, אכן סיפר לאנשים שונים כי היה מעורב אישית בדרך זו או אחרת בפרשה של מתן שוחד לשופט בית המשפט העליון היא בלשון המעטה, מפתיעה ביותר.¹⁵⁹

גרשון אגרון

עניין אחד שהעלה פרומקין בדבריו הוא בעיני מטריד ביותר. בנוסח של בן-צבי נאמר: 'בראשית יוני אלבום עם 365 חתימות של עו"ד'. ובנוסח של דינבורג הוצג העניין בפירוט: 'כל השמועות על דעתם של עורכי הדין עליו הן הופצו בכוונה ואינן נכונות. האדריסה [פנייה] שהוא קיבל מעורכי הדין חתומים עליה הועדים של עורכי הדין ושלוש מאות שלושים ושמונה עורכי דין - והן הופצו בשעה שירושלים היתה מנותקת למעשה, ולא היתה שום אפשרות להודיע מכאן על דעתם האמיתית והנכונה של עורכי הדין'. מדובר במעין פטיציה של עורכי דין רבים מתל-אביב אשר לדברי פרומקין הופצה נגדו. בין שמדובר ב'אלבום' שכלל חתימות של 365 עורכי דין (כרישמו של בן-צבי) ובין שמדובר ב'אדריסה' עם חתימות של 338 עורכי דין (כניסוחו של דינבורג) - ברור שזהו עניין חמור

ירושלים, היה מקורב לראשי מפא"י. אגרוסקי הסביר לפרומקין כי נשיא בית המשפט העליון חייב להיות מן המפלגה השלטת, מפא"י. 'היו"ר' - הכוונה לנשיא בית המשפט העליון.

159 שאלה נכבדה היא השאלה המתבקשת, אם המקרה שהובא בשמו של רוזנבליט אכן התרחש במציאות. אין בידי ידיעות מוסמכות על כך, ולמיטב ידיעתי רוזנבליט לא הוסיף לדבר על כך לאחר מכן. לא הצלחתי לאתר אף מסמך בקשר לכך. אין להוציא מכלל אפשרות שהסיפור הוא בגדר 'אגדת עם' בלבד, וייתכן שרוזנבליט רק ניסה להדגים את דעתו על פרומקין. סיפורים מעין אלה חזרו ונשמעו בימי השלטון התורכי וגם בימי השלטון הבריטי. ארתור רופין דיווח בשנת 1912 לעיתון 'ברלינר טאגבלאט' על מה שכינה 'מעשה מלבב', פרשה דומה בירושלים: מעשה בקאדי (שופט מוסלמי) שנטל בקשיש (שוחד) משני הצדדים במשפט שהתנהל בפניו - והחזיר את השוחד לצד שהפסיד במשפט (רופין [לעיל, הערה 25], עמ' 194). להב ציטטה תזכיר שהגיש ברנרד ג'וזף (דב יוסף) לנציב העליון ב-10 בדצמבר 1925, ושב טען כי בבתי המשפט בארץ-ישראל פועלים 'מתווכים' שבידיהם מופקדים כספי השוחד לשופטים. 'אם השופט מצליח להעביר את העיסקה, כסו השוחד מועבר אליו. אם... נכשל במאמציו להשיג את הפסק המבוקש, השוחד מוחזר לבעל הדין שהפסיד' (להב [לעיל, הערה 53], עמ' 84). שמועות כאלה ריהפו בחלל בתי המשפט, וכמה שופטים ארץ-ישראלים הודחו מתפקידם בזמן המנדט, אך לא מצאתי עד עתה שום הוכחות למצב של החזרת שוחד על ידי שופט. יש להדגיש כי המערכת המשפטית הקולוניאלית, בהשראתו ובהדרכתו של משרד המושבות בלונדון, טיפלה ביד קשה בכל מקרה של שחיתות בקרב שופטים. מקריאת תיקי משרד המושבות ב-Public Records Office בלונדון (תיקי CO 733) ניתן להתרשם כי תלונות נגד שופטים נבדקו בקפדנות והגיעו לשולחנו של השר בלוויית המלצות לפעולה תקיפה, עד הרתה ופיטורים. לפי מיטב ידיעותי מעולם לא הוגשה לממשלת המנדט תלונה נגד פרומקין על לקיחת שוחד.

ביותר. השקעתי מאמצים רבים בהיפוש אחרי המסמך הזה, אך עד כה ללא הצלחה.¹⁶⁰ מן הפרוטוקול בנוסח דינבורג עולה כי פרומקין התייחס אל ה'אלבום' (אצל דינבורג: 'אדרסה') 'שהוא קיבל' כאל עובדה מוצקה וניסה להסביר זאת בניתוק של ירושלים מתל-אביב.

העניין מפתיע למדי: מדוע לא שאל פרומקין את עצמו ואת כל האחרים היכן המסמך, מה כתוב בו ומי ניסח אותו? הרי ניתן היה להגיה שאפשרות קיומו של 'אלבום' כזה עשויה להשפיע על חברי הוועדה, שאף אחד מהם לא היה משפטן, ושכולם היו ירושלמים, ובוודאי לא היו מקורבים להסתדרות עורכי הדין, שמרכזה היה אז בתל-אביב.

והנה מסתבר שמסמך זה כלל לא עסק בפרומקין, ושיסוד כל העניין בשרשרת של טעויות. לדעתי הניסוח של דינבורג מוטעה – ופרומקין לא 'קיבל' שום פטיציה. ה'היסטוריה הרשמית' של עריכת הדין בארץ-ישראל, שנכתבה לפי הזמנת לשכת עורכי הדין, שופכת אור על התעלומה:

היה שופט שלום אחד, שהיה ידוע כנוטל שוחד. גם ד"ר רוטנשטרייך¹⁶¹ זוכר המקרה הזה של שופט שהיה ידוע כי לקח שוחד... רוב מוחלט של חברי הסתדרות עורכי הדין חתמו איפוא על תזכיר שנשלח לנציב העליון בענין. משלחת של ההסתדרות הופיעה בפני היועץ המשפטי לממשלה ודרשה את העברתו של אותו שופט מתפקידו. היועץ המשפטי שקל "להגלות" את השופט לצפת. יצחק שבו¹⁶² ואנוכי באנו בסופו של דבר לאותו שופט ללשכתו ותבענו ממנו לפרוש מיד מן השפיטה. פעולת הסתדרות עורכי הדין הוכשלה על ידי לחץ של 'הבונים החופשיים', אך עם קום המדינה לא נתאפשר לו עוד לשפוט.¹⁶³

אין ספק שהקטע הזה עוסק בשופט השלום ירמיהו צוקרמן, שהוזכר לעיל. ברור שמדובר בימי המנדט ובתזכיר שנשלח לנציב העליון הבריטי, והשופט צוקרמן היה דמות חשובה במסדר 'הבונים החופשיים' בארץ-ישראל וכיהן כנשיא של לשכות המסדר.¹⁶⁴ כפי שראינו לעיל, בקהיליית עורכי הדין לא הועלתה שום טענה נגד פרומקין לפני קום המדינה, וראשי ממשלת המנדט חלקו לו כבוד עד יומם האחרון בארץ. לפיכך לא יעלה על הדעת שהנציב העליון או זקן השופטים לא היה מגיבים על פטיציה כזו נגד פרומקין. יתר על כן, עורכי הדין הוותיקים נתן קנת ומיכאל כספי אישרו באוזני כי הפטיציה הייתה נגד צוקרמן ולא נגד פרומקין.¹⁶⁵

נראה שדבר הפטיציה נודע לפרומקין בדרך כלשהי באותם שבועות של הקמת המדינה, אך בגלל ניתוקה של ירושלים מתל-אביב לא נתברר לו תוכנה, והוא נטה לחשוב – אולי בשל מצוקתו

160 כל ניסיונותי לחפש את המסמך בתיקי לשכת עורכי הדין בתל-אביב ובירושלים העלו בינתיים חרס. במכתב של לשכת עורכי הדין בישראל אלי מ'8 בנובמבר 1999 נאמר: 'לא מצאנו את החומר המבוקש על ידך. לצערנו אין אנו יודעים היכן ניתן למצוא את החומר'.

161 עורך דין ידוע בתל אביב, לימים נשיא לשכת עורכי הדין. בריאיון אתי (לעיל, הערה 67) סיפר השופט שילה על מאמציו של רוטנשטרייך להביא לפיטוריו של השופט צוקרמן.

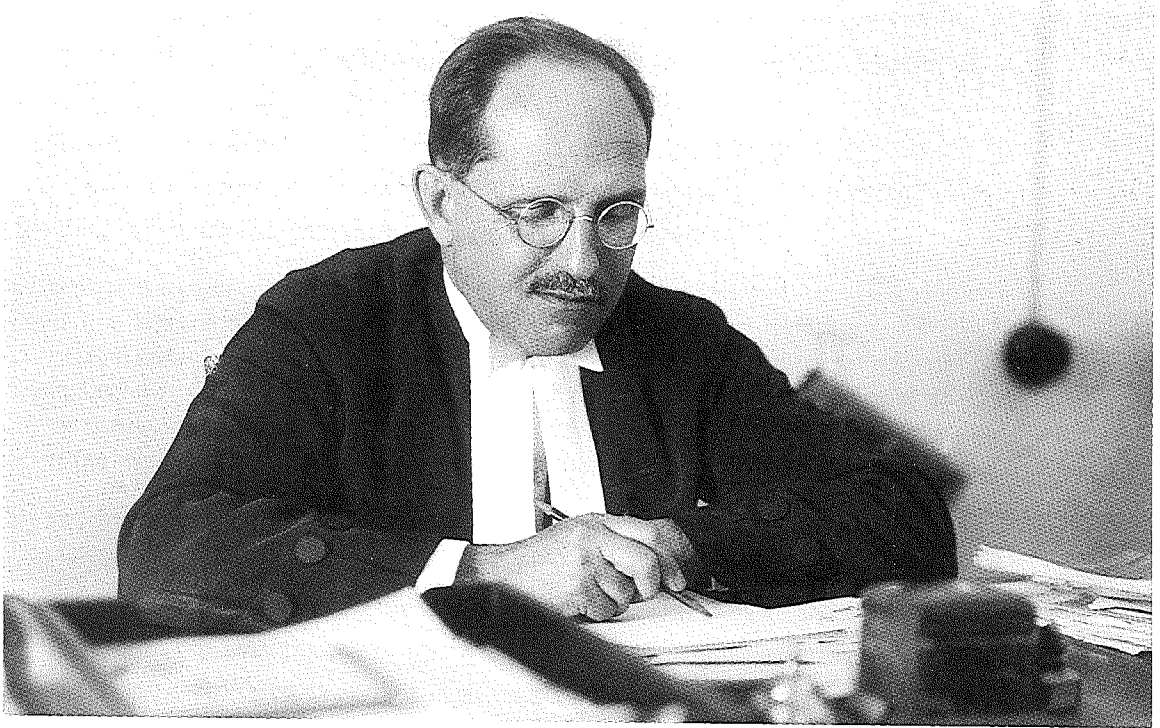
162 מזכיר כבוד של הסתדרות עורכי הדין באותם ימים. ראו: פרוטוקול משיבת הוועד המרכזי של הסתדרות עורכי הדין היהודים בארץ-ישראל, 24 ביוני 1948, אצ"מ, A417/14 (תיקי עלי'אש).

163 שטרסמן (לעיל, הערה 7), עמ' 227.

164 ראו על אודותיו בחלק הראשון של המאמר (לעיל, הערת פתיחה) עמ' 154, וכן: ד' תדהר, אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוגריו, ב, תל-אביב תש"ו, עמ' 820.

165 ריאיון עם עו"ד קנת בחלקו הראשון של המאמר (לעיל הערת פתיחה), הערה 39, עמ' 165; ריאיון עם עו"ד כספי, שם.

הנפשית באותה תקופה – שהפטיציה כוונה נגדו. מן הדברים שאמר לחברי הוועדה עולה כי הוא חש שקשרו נגדו קשר, וכנראה ראה את ה'אלבום' כחלק מקשר זה. הוא העלה את הנושא ביזמתו וניסה להתמודד אתו, אך נראה שלא השיג את מטרתו בעניין זה.

גד פרומקין, לבוש גלימת שופט, בלשכתו בבית המשפט העליון במגרש הרוסים

מניסוחיו של רוזנבליט בפני הוועדה שיובאו להלן, עולה כי הוא הסתמך בצורה גורפת על כך שעורכי הדין היו נגד פרומקין. בעדותו הוא אמר: "יש ריבון בציבור שמר פרומקין" לא היה בסדר". כך היו גם הידיעות שנשלח מש"י ומעורכי הדין. ובהמשך: "זו היתה דעתם של עורכי הדין, של אנשי המקצוע". למשה שרתוק אף אמר רוזנבליט בצורה גורפת "שוזיה הדעה המאוחדת של כל עורכי הדין".¹⁶⁶ האם התכוון גם לאותה פטיציה? רוזנבליט היה עורך דין תל-אביבי, והיו לו קשרים הדוקים למסד המשפטי שם. אין להעלות על הדעת שהוא לא ידע את האמת, אם אכן נכונה ההשערה שהמסמך לא כוון כלל נגד פרומקין. אם כך, האם העמיד את חברי הוועדה על הטעות? או אולי לא ניסה להגניא אותם מלחשוב שהפטיציה אכן כוונה נגד פרומקין וזאת כדי לשרת את מטרותיו? אלו שאלות קשות, שאולי יימצא להן פתרון עם גילוי מסמכים נוספים בפרשה. מכל מקום יש לזכור כי מן הפרוטוקולים של דינבורג הושמטו לעתים פרטים מסוימים שנאמרו לחברי הוועדה, ועניין הפטיציה כלל לא הוזכר בפרוטוקול של דינבורג מעדות רוזנבליט.

166 ראו לעיל, ליד הערה 156.

להערכתו הנזק העיקרי שנגרם לפרומקין נבע מכך שרוזנבליט הצליח לשכנע את חברי הוועדה ש'אנשי המקצוע', כלומר עורכי הדין, היו נגד פרומקין. לעניין ה'אלבום' היה כנראה חלק נכבד בכך. אם אכן נכונה ההשערה כי כל העניין לא כוון נגד פרומקין (שכנראה לא ראה את ה'אלבום' והוטעה לחשוב כך) - הרי התרחש כאן אירוע טרגי מבחינתו.

את הסיבה לאי-מינויו תלה פרומקין במערכת יחסים גרועה עם יוצאי גרמניה במוסדות הניהול של האוניברסיטה העברית בירושלים. פרומקין היה כוזר נשיא אגודת שוחרי האוניברסיטה וכן כיהן כחבר הוועד הפועל וחבר הנאמנים. שני הנוסחים מתמצתים את דבריו בעניין זה:

נוסח בן-צבי

'ענין שוקן,¹⁶⁷ התנגדותו להם בועה"פ של האוניב. - הצעתי - למחלקה משפטית - בריל¹⁶⁸ ואוסישקין תמכו - סנטור¹⁶⁹ הסתמך על הורביץ¹⁷⁰ ועל זמורה,¹⁷¹ האוניברסיטה החליטה כעת ליסד פקולטה.¹⁷² לא הזמינה את פרומקין לועדה'.¹⁷³

נוסח דינבורג

הוא רואה את כל הפעולה נגדו כמעשה נקמה בקשר עם פעולתו באגודת 'שוחרי האוניברסיטה' לטובת 'מכון למשפט עברי', שבה נתקל בהתנגדותם של חוגים קרובים (זמורה, סנטור) לרוזנבליט.

אין ספק שדינבורג צנזר את הדברים,¹⁷⁴ אבל משני הנוסחים עולה בבירור פרשת היחסים הקשים בין פרומקין לבין יוצאי גרמניה באוניברסיטה העברית. יש לציין כי יחסיו של פרומקין באותה תקופה גם עם חוגים אחרים של יוצאי גרמניה, כגון במסדר 'בני ברית', היו גרועים אף הם.¹⁷⁵ הפרשה חורגת

167 שלמה זלמן שוקן, יוצא גרמניה, איש עסקים ומייסד 'ספריית שוקן', התמנה בשנת 1935 ליושב ראש הוועד הפועל של האוניברסיטה העברית בירושלים.

168 ברל כצנלסון.

169 ד"ר דוד ורנר סנטור היה האדמיניסטרטור (למעשה המנכ"ל) של האוניברסיטה העברית בירושלים בשנות השלושים והארבעים.

170 עורך הדין שלום (סול) הורוביץ, עורך דין ידוע בירושלים, מייסד המשרד 'ש' הורוביץ ושות'. הוא וזמורה היו חברי הוועד הפועל של האוניברסיטה ולטענת פרומקין היו עושי דברו של שוקן. פרומקין היה חבר הוועד הפועל והתבלט בקן האופוזיציוני שהוביל נגד שוקן, בעיקר בעת ששוקן שהה בימי מלחמת העולם השנייה בארצות הברית. ראו: פרוטוקולים של הוועד הפועל לשנים ת"ש-תש"ה, גנון האוניברסיטה העברית, הר הצופים, ירושלים; וכן על כל מערכת היחסים: פרומקין (לעיל, הערה 13), עמ' 401. עורך הדין הורוביץ תמך בשוקן ובזמורה, אף שלא היה יוצא גרמניה.

171 עורך הדין זמורה, שהיה כאמור חבר הוועד הפועל של האוניברסיטה, ייצג בעניינים שונים את יושב ראש הוועד שוקן. בין השאר ייצג אותו כלפי הסופר ש"י עגנון בעניינים כספיים. ראו: ד' לאור, חיי עגנון, תל-אביב תשנ"ח, עמ' 214; ש"י עגנון, אסתרליין יקירת, תל-אביב תשמ"ג, עמ' 158.

172 מדובר בפקולטה למשפטים שהוקמה באוניברסיטה העברית רק בשנת 1949.

173 הכוונה לכך שלא שיתפו אותו בהקמת הפקולטה למשפטים, אף על פי שפעל שנים רבות להקמתה ואף שהיה מרצה ב'שיעורי המשפט' הממשלתיים, עד תום המנדט. ד"ר משה זמורה מילא תפקיד מרכזי בשלבי ההקמה של הפקולטה למשפטים בירושלים בשנים 1948-1949. ראו: א' לחובסקי, 'החינוך המשפטי בארץ-ישראל המנדטורית', עיוני משפט, כ"ה (חוב' 9), חשוון התשס"ב, עמ' 325.

174 ניתן כמובן לתת פירושים שונים לעובדה שדינבורג לא הזכיר את שמותיהם של שוקן, כצנלסון, אוסישקין והורוביץ.

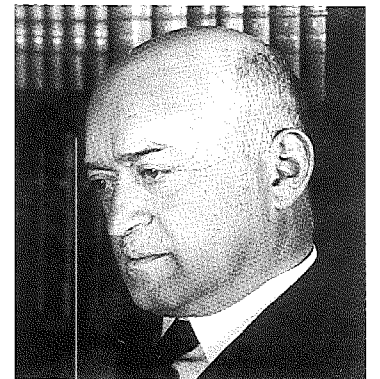
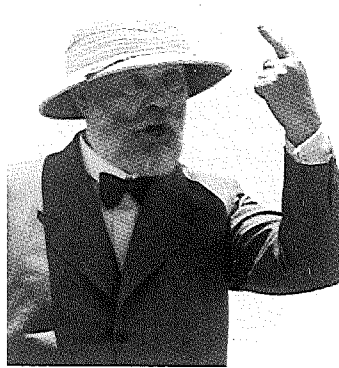
175 בעיקר עם חברים (המכונים 'אחים') בלשכת 'ביאליק' של מסדר 'בני ברית'. בלשכה זו היו חברים יוצאי גרמניה, וכינוסיה נערכו בשפה הגרמנית. בשנת 1948 נודע לכמה אחים שרוזנבליט מאשים את פרומקין בלקיחת שוחד. הם החלו לנהל מערכה אישית קשה נגד פרומקין, שכיהן במשך שנים רבות כ'נשיא הגדול' של ה'לשכה הגדולה'

ממסגרת מאמר זה, אולם ברור שהייתה עוינות רבה בין הצדדים, ופרומקין ראה בכך את הסיבה האמתית ליחסם של זמורה ורוזנבליט אליו.

פרומקין ציין בדבריו ב'ועדת הברור' (וגם בספרו¹⁷⁶) כי בהנהלת האוניברסיטה היה עימות בין שני מתנות ובהם אישים נכבדים: מצד אחד שני נציגים בולטים של מנהיגות היישוב היהודי באותה עת, ברל כצנלסון ומנחם אוסישקין, ופרומקין עצמו. ומצד אחר הנהלת האוניברסיטה, שכללה את שלמה זלמן

שוקן ואת ורנר סנטור, יחד עם משה זמורה ועורך דין ש' הורוביץ. החלוקה מעניינת למדי, וניתן לראות כאן מאבק בין 'הארץ-ישראלים' לבין יוצאי-גרמניה. בין שני המחנות שררה מתיחות בענינים שונים שנגעו לניהול האוניברסיטה.¹⁷⁷

הייתה שורה של נושאים שעוררו חיכוכים: שוחרי האוניברסיטה, בעיקר אלה מתל-אביב, שאפו לבטל את הפער שבין ה'שפלה' לבין ה'הר'. הם תבעו מן האוניברסיטה גישה מעשית: לפתוח מחלקות שיסייעו להי המסחר והכלכלה וכך לבניין הארץ, כגון מכון לכלכלה או בית ספר למשפטים. ראשי האוניברסיטה דאו, שציידו בעיקר במחקר עיוני ברמה גבוהה.¹⁷⁸ פרומקין תמך בדרישות השוחרים מתל-אביב, והיה באופוזיציה מתמדת לדרך הניהול של האוניברסיטה.

למעלה מימין
ובכיוון השעון:
ברל כצנלסון,
שלמה זלמן שוקן,
ורנר סנטור
ומנחם אוסישקין

בארץ-ישראל – ובסופו של דבר גרמו להתפטרותו מתפקיד הנשיא ימים ספורים לפני תחילת הפעילות של 'ועדת הברור'. ראו: אצ"מ, A417/760 (תיקי עליאש).

176 פרומקין (לעיל, הערה 13), עמ' 384.
177 זמורה, אף שהיה חבר מפא"י ומיווד עם ראשי המפלגה, התנגד בחריפות לעמדותיו של כצנלסון בעניני האוניברסיטה. בתיקו האישיים מצויים פתקים שהחליף עם הארכאולוג פרופ' אליעזר ליפא סוקניק בישיבה בעניין האוניברסיטה. זמורה לסוקניק: 'סוקניק, ב. כצנלסון לא התנהג כהוגן...'. סוקניק לזמורה: 'שמחתי לדברך שדברת נגד כצנלסון. לדעתי פינקו אותו במפלגה יותר מדי... הטון שהוא מדבר על עצמו איננו מצטיין בעניויות יתרה...'. (אצ"מ, A215/57/1). פרומקין שיתף פעולה עם כצנלסון כאופוזיציה בעניני האוניברסיטה, והתכתב אתו בעניין זה (אצ"מ, A199/39/7). הכעס היה רב עד כדי כך, שגרשוש שלום סירב להספיד את כצנלסון באזכרה שערכה האוניברסיטה לזכרו 'בגין עמדתו השלילית הבולטת שברל נקט לגבי עניניה של האוניברסיטה' (פרופ' שלום אל סנטור, 11 בנובמבר 1944, גנוך האוניברסיטה העברית, תיק ברל כצנלסון). דומה שניתן להסיק כי המחלוקת ה'עניינית' באוניברסיטה הייתה רוויה בתגובות קשות, שהשפיעו על היחסים האישיים בין הנוגעים בדבר.

178 ראו ארכיון אוניברסיטת תל-אביב, תיקי בר-שירה, תיק 'אגודת שוחרי האוניברסיטה'.

אבל המתיחות האישית בקשר לפרומקין הגיעה לשיאה בראשית שנות הארבעים. עם פרוץ מלחמת העולם עבר שוקן לארצות הברית, והמשיך לנהל משם את ענייני האוניברסיטה. הדבר עורר רוגז אצל ה'ארץ-ישראלים' בוועד הפועל, שפרומקין היה נציגם הבולט. נושא זה עמד במרכזה של התכתבות, לעתים אישית ונרגזת, בין פרומקין לבין סנטור בעיקר. פרומקין טען שפעולות שונות של סנטור שפגעו בו היו 'בהוראה מגבוה', כלומר משוקן, אך סנטור הכחיש זאת בתוקף.¹⁷⁹ שיא המתיחות היה בשאלתה עוקצנית שהציג פרומקין בישיבת הנהלת האוניברסיטה, ושבה דרש לקבל פירוט כל ההוצאות האישיות של שוקן בארצות הברית. פרומקין רמז בשאלתה כי שוקן השתמש בכספי התרומות לכיסוי הוצאותיו. ברור שמהלך כזה גרם להחרפה קיצונית של היחסים ביניהם.¹⁸⁰ זה היה לדעת פרומקין, מקורה של העוינות כלפיו מצד 'קבוצת שוקן', שחבר מרכזי בה היה זמורה. עתה הגיעה העת לשאול: מה בעצם היו דרישותיו של פרומקין מן הוועדה?

בתשובה על שאלות חברי הוועדה מגדיר פרומקין בקצרה את עמדתו ואת תביעותיו. ראשית לכול הוא תיאר את מצבו: 'הוא (רוזנבליט) ירד לחייו, הכתים את כל עבודתו גם כשופט וגם כאיש ציבור, הדברים הגיעו עד לחו"ל'. ולאחר מכן הציג דרישותיו, בסדר דלקמן, על-פי 'נוסח דינבורג':

- 'ש[רוזנבליט] יוכיח את האשמותיו אלה'

- 'בירור הדבר'

- 'הסרת הכתם בדרך שלא יהיה בו צל של ספק'

- 'ריצוי ציבורי על ידי מעשה פומבי'

- 'הוא גם רשאי לתבוע את משכורתו בעד כל הזמן'.

פרומקין ראה לפניו מהלך מקיף, שאמור היה לכלול הבאת ראיות והשמעת עדים, כמו במשפט דיבה רגיל, שבו חייב הנתבע לשכנע את בית המשפט כי דיבר אמת. פרומקין האמין בוודאי שצדקתו תצא לאור, ומן הסתם תכנן לתבוע לאחר מכן את תביעותיו הנוספות. על כל פנים בסיום הערב, לפני שהתפוררו המתכנסים לבתיהם, הוחלט לזמן לישיבה הבאה את שר המשפטים רוזנבליט.

רוזנבליט משיב מלחמה - פרומקין 'סיכון בטחוני'?

כעבור עשרה ימים, ביום שישי, כ"ד באדר (25 במרס), בשעה אחת-עשרה לפני הצהריים, התכנסה הוועדה, שוב בביתו של ברלין, לשמוע את דבריו של רוזנבליט. לא הצלחתי לגלות את רישומיו של בן-צבי מאותה ישיבה. ולכן אסתמך רק על פרוטוקול הישיבה שהכין דינבורג. כמו בישיבה הקודמת נוהל הדיון במעמד צד אחד בלבד.

מן הפרוטוקול עולה שרוזנבליט לא קיבל לידי מסמך מסודר ובו עמדתו של פרומקין, ואף לא את פרוטוקול הישיבה הקודמת. הדבר מסתבר בין השאר מן הסיכום בסוף הפרוטוקול של ישיבה זו, שבו

179 פרומקין אל סנטור ותשובת סנטור, אצ"מ, A199/39/10.

180 ישיבת הוועד הפועל של האוניברסיטה, 6 במאי 1943, גנוך האוניברסיטה העברית.

נקבע כי מעתה יועברו הפרוטוקולים לצדדים. לכן נאלץ רוזנבליט להתמודד עם האשמותיו של פרומקין כפי שהציגן לו דינבורג.

ישיבה זו התנהלה בצורה שונה מן הישיבה הקודמת. כאשר הופיע פרומקין בפני הוועדה, עשרה ימים קודם לכן, הוקדשה הישיבה לשמיעת טענותיו בלבד. אבל כאשר הופיע בפניה רוזנבליט השתנתה הפרוצדורה: תחילה הציג היושב ראש דינבורג בפני רוזנבליט את עיקרי טענותיו של פרומקין, וביקש תגובה; לאחר מכן ניתנה לרוזנבליט אפשרות להגיב על הדברים; ובסיום תגובתו של רוזנבליט פתחה הוועדה למעשה בהליך של משא ומתן עמו (בימינו היו מכנים זאת פישור או גישור) במגמה להביא לחיסול הפרשה. בשלב זה הועלו הצעות, נבחנו אפשרויות ובסופו של דבר לא הגיעו להסכמה. חברי הוועדה לא נמנעו מלהביע את דעתם בשאלות שונות במהלך הישיבה. ברור שהם לא נהגו כבית משפט – כאמור אף אחד מהם לא היה משפטן – אלא כקבוצת אנשים המנסה להביא עניין לא נעים לסיומו המוצלח.

הצגת טענותיו של פרומקין בפרוטוקול ישיבה זו אינה משקפת כראוי את הדברים שנאמרו עשרה ימים קודם לכן. פרומקין דרש קודם כול שרוזנבליט יוכיח שאכן לקח שוחד, אחר כך דרש לקבל ריזוי ציבורי, ורק בסופו של דבר העלה את עניין המשכורת, וזאת לא כעניין מרכזי אלא בנוסף על כל תביעותיו האחרות ('הוא גם רשאי לתבוע...'). בהצגת הדברים לפני רוזנבליט – על פי פרוטוקול הישיבה – הפך דינבורג את הסדר והזכיר תחילה את עניין המשכורת ולכן מתקבל הרושם כאילו עיקר מעייניו של פרומקין היו בעניין הפנסיה.¹⁸¹

לפי הפרוטוקול – אשר בהתאם לקודמו סביר להניח שגם הוא עובד ונוסח בידי דינבורג לאחר הישיבה – פתח רוזנבליט בהכרזה: 'הענין הוא לא ענין אישי'. הוא לא העלה כלל את הטענה שפרומקין קיבל שוחד, ולא חזר על הגרסה שהוא עצמו, רוזנבליט, היה מעורב בפרשת מתן השוחד. כיום קשה לדעת אם אכן כך היו פני הדברים באותה ישיבה. ניתן להניח שרוזנבליט היה זהיר, שכן לאורך כל עדותו נמנע מלציין עובדות, והסתמך אך ורק על זכותו או על חובתו כחבר הממשלה. לדבריו הוא היה צריך להמליץ על שופטים, ולכן נהג כפי שנהג. לגבי עצמו השתמש רוזנבליט בביטויים כגון 'בניח שהוא טעה' או 'אפילו אם טעה', אבל לטענתו האחריות הייתה שלו, ומאחר שהיה לדעתו 'רינון' – חייב היה לפעול כפי שפעל. עיקר הטיעון של רוזנבליט הוא שהיה 'רינון' אך הוא לא השמיע – לפי הפרוטוקול של דינבורג – טענה בדבר לקיחת שוחד.

כיצד הציג רוזנבליט את עמדתו? הקטע הבא מתוך הפרוטוקול של דינבורג מבהיר את גישתו של שר המשפטים:

אמנם, כמה אישים בעלי רמה ציבורית גבוהה פנו אליו בנוגע לפרומקין אבל אני לא המלצתי. ואיננו צריך לתת דין וחשבון על כך אפילו אם טעה. אמרתי לאנשים שיש רינון בציבור שמר פרומקין לא היה בסדר. כך היו גם הידיעות שנשלח משי"י¹⁸² ומעורכי הדין; היו גם מועמדים לבית הדין העליון, שעליהם היתה

181 ואכן דינבורג תיקן זאת במכתבו לרוזן, ראו להלן.
182 ש"י – שירות הידיעות של ההגנה, שהפך במדינת ישראל לשירות הביטחון הכללי (שב"כ). על עניין זה ראו להלן, עמ' 172.

הסכמה כללית של הציבור שהודיעו בפירוש שלא ישבו אתו יחד. האם יכולתי להתעלם מרינון זה? – אין דברים אלה ניתנים להוכחה. אולם אני נכון להביא עדים שיאשרו בשלמותה את העובדה של ה'רינון'. מספיק שמר פרומקין לא היה אדם שהוא למעלה מכל ספק. זו היתה דעתם של עורכי הדין, של אנשי המקצוע, של כל השופטים, אם כי בציבור היו הדעות מחולקות ביחס לזמן שבו חדל להיות 'לא בסדר'.

הטקטיקה של רוזנבליט בהופעתו ברורה: הוא לא הביא הוכחות לטענותיו אלא הסתמך באופן עקבי ורצוף על אחרים, אשר לטענתו 'רינון' על פרומקין, והזכיר במהלך דבריו מקורות רבים ל'רינון': 'הסכמה כללית של הציבור', 'יש רינון בציבור', 'הידיעות שנשלחו[ן] משי', 'ומעורכי הדין', 'אנשי המקצוע' 'כל השופטים'. רוזנבליט טען אפוא על ה'רינון', מבלי להוכיח אם הרינון נכון או לא. על פי נתונים אלה לא ניתן כמובן לעמוד על מקורן של הידיעות שהיו בידי רוזנבליט, אם אכן היו בידיו ידיעות. אבל דומה שלפחות בשני עניינים ניתן להטיל ספק בדברים שאמר לוועדה.

עניין אחד הוא הטענה הגורפת של רוזנבליט כי 'זו היתה דעתם של עורכי הדין'. זהו ניסיון לייחס לכלל ציבור עורכי הדין היהודים בארץ-ישראל הטלת ספק ביושרו של פרומקין. לא ברור אם רוזנבליט הסתמך כאן על אותה 'אדריסה', שכאמור כלל לא כוונה נגד פרומקין, או על מידע אחר. מכל מקום תיאור זה של רוזנבליט אינו נכון, בלשון המעטה, שהרי כאמור לעיל גם הקהילה המשפטית וגם המנהיגות הציבורית רחשו הערכה רבה לפרומקין. לא הצלחתי לגלות שום מסמך המעיד על דיונים כלשהם שנערכו במוסדות עורכי הדין באותם ימים בעניינו של פרומקין, אך להערכתי לא התקבלה במוסדות אלה שום החלטה נגדו.

עם זאת יש להזכיר כי יושב ראש הסתדרות עורכי הדין היהודים בשנת 1948 היה מנחם דונקלבלום, שנתמנה לחבר בהרכב הראשון של בית המשפט העליון. למרות שעסק רבות בעניין מינוי השופטים, לא מצאתי התבטאויות ישירות של דונקלבלום בעניין פרומקין. יש להעיר בהקשר זה כי דונקלבלום היה נוגע בדבר, ובשל פעילותו בקשר למינויים בבית המשפט העליון היה לגביו לכאורה השם מסוים לניגוד אינטרסים. על כל פנים, לפי ניסוחיו של רוזנבליט, ניתן להסיק שהוא ידע, כי בעניין פרומקין הוא יכול להסתמך על דונקלבלום, כמי שמייצג את כלל ציבור עורכי-הדין.¹⁸³

183 ייתכן שרמז לעמדתו של דונקלבלום ניתן למצוא בדברי הספד שנשא זמורה לזכרו: 'בכל ימי עבודתו המבורכת כפרקליט היתה משאת נפשו להיות דיין, שופט, פוסק, והנה קמה המדינה. עוד לפני תקומתה היה בסוד חכמים ונבונים' (מנחם דונקלבלום ז"ל, הפרקליט, ה, 5 [ניסן תשי"ב], עמ' א' ועמ' י"א). בימים הראשונים לאחר מינויו לשר המשפטים מיקם רוזנבליט את לשכתו במשרד עורכי הדין של דונקלבלום בתל-אביב. דונקלבלום כיהן כיושב ראש וכחבר בוועדות שונות שעסקו במינוי שופטים, כגון 'הוועדה למבנה מיניסטרוני המשפטים ובתי הדין' של המועצה המשפטית בוועדת המצב ('המועצה המשפטית', הפרקליט, ה, א [טבת תש"ח], עמ' 31). מכאן שמתחילת 1948 היה מעורב בתהליכים המתוארים כאן, ונראה כי היה תיאום פעולה בינו לבין זמורה ורוזנבליט, ראוי: זמורה אל רוזנבליט 25 ביוני 1948, אצ"מ, A215/71/14. זמורה מנה שם את מומלציו לבית המשפט העליון וציין: 'ואלו הם המועמדים אחרי ששקלתי את הדבר שיקול רב גם עם חברי דונקלבלום'. ראשון המועמדים ברשימה הוא דונקלבלום עצמו. על פעילותו של דונקלבלום בעניין מינוי שופטים באותה תקופה ראוי: רובינשטיין (לעיל, הערה 12), 39, 62; וכן ראוי: להב (לעיל, הערה 53), עמ' 362, ושם נזכרים דברי רוזנבליט בממשלה כי הסתדרות עורכי הדין הציבה בראש המועמדים את זמורה ודונקלבלום (שכין או כאמור כיושב ראש הסתדרות עורכי הדין היהודים).

גם עניין 'הידיעות שנשלחו מש"י' מוטל בספק לדעתי. האומנם עסק שירותו הידיעות של ה'הגנה' במעקב אחרי פרומקין? האם היה לו 'תיק' ואולי ניתן לשער, בהירות המתבקשת, כי רוזנבליט, קצין בצבא הגרמני במלחמת העולם הראשונה,¹⁸⁴ ראה לפניו שלושה אישים קשישים 'אזרחיים', והטיל עליהם אימה בהפיכת פרומקין ל'סיכון ביטחוני'.¹⁸⁵

צורת הביטוי הכוללנית והגורפת של רוזנבליט בולטת בהערה שלו ש'בציבור היו הדעות מחולקות ביחס לזמן שבו חדל להיות "לא בסדר"'. כהרגלו השתמש רוזנבליט בביטוי הכוללני 'ציבור' ללא הסבר באיזה ציבור מדובר. לעצם העניין, סביר להניח שרוזנבליט התכוון לתשלומים שפרומקין קיבל בעבר מן 'המוסדות הלאומיים' בראשית הכיבוש הבריטי בארץ.¹⁸⁶

בסוף הישיבה ניסו כאמור חברי הוועדה לסיים את הפרשה במעין משא ומתן עם רוזנבליט. הם הסבירו לו שעמדתם היא שיש 'לתקן את המעוות הזה, שיש בו משום הוצאת פסקדין של מוות ציבורי על איש שתפס עמדה ציבורית כל כך גבוהה, ללא כל בירור ומשפט'. לכן הציעו לתקן זאת 'על ידי מינויו של מר פרומקין למשרה ממשלתית מתאימה, שיהיה בה משום הסרת כתם ומשום ריצוי ציבורי'. כל השלושה הפצירו ברוזנבליט להסכים לכך, שכן בצורה כזו 'היה הדבר מוצא את פתרונו הרצוי'. אבל רוזנבליט לא נענה לבקשתם: 'שר המשפטים אינו חושב שפתרון זה יהיה נכון וצודק'. עם זאת הוא הודיע לוועדה כי ברצונו לשקול את כל העניין, ביקש לקבל את הפרוטוקול של הישיבה הקודמת, והבטיח להשיב בכתב על הצעות חברי הוועדה.

חילופי מכתבים בטרם הכרעה

הוועדה התפזרה, לכאורה בהמתנה לתשובתו של רוזנבליט. אבל חבריה לא המתינו לתשובה זו והתכנסו שוב כעבור יומיים, ביום ראשון, כ"ו באדר (27 במרס), בשעה עשר בבוקר. הפעם, לראשונה, נערכה הישיבה בבית סמוך, בביתו של בן-צבי (ב'צריף' הידוע בשכונת רחביה, שאחר כך הפך לבית נשיא המדינה). הרב ברלין כנראה חש אותו יום בטוב, ויכול היה לצאת מביתו. לדברי דינבורג במכתבו לבן-גוריון מ'6 במאי¹⁸⁷ בישיבה זו – ישיבתם הרביעית – גיבשו חברי הוועדה את המסקנות, אבל החליטו להמתין בכל זאת לתשובתו של רוזנבליט. מן המסמכים השונים עולה התחושה שתכרי הוועדה היו אופטימיים, שהנה ייתכן שנמצא פתרון מוסכם, וציפו לתגובתו של רוזנבליט.

184 ראו: בונדי (לעיל, הערה 9), עמ' 89.

185 ב"ז ביולי 1999 פניתי רשמית לארכיון צה"ל, המכיל גם את ארכיון הש"י, בשאלה אם יש חומר על פרומקין בארכיון זה. ב-28 ביולי באותה שנה שוגר אלי המכתב הבא: 'לצערי עלי להודיעך, כי אין בארכיון צה"ל ומערכת הבטחון, לרבות בארכיון לתולדות ההגנה, חומר ארכיוני אודות השופט פרומקין. למען הסר ספק, בחומר הארכיוני של הש"י הנמצא ברשותנו אין תיעוד אודותיו. בברכה, אורי אלגום, הממונה על ארכיון צה"ל ומערכת הבטחון ומחקר היסטורי'.

186 פרומקין אכן קיבל תשלומים כאלה בשנות העשרים, ראו בחלקו הראשון של המאמר (לעיל, הערת פתיחה). עמ'

כעבור כמה ימים, ביום ו' בניסן (5 באפריל) שיגר רוזנבליט מכתב אל הוועדה.¹⁸⁸ גם בהיעדר הנוסח המדויק של המכתב, ניתן לעמוד על תוכנו מן התשובה ששלח דינבורג אל רוזנבליט ב-10 באפריל, הנמצאת בידנו.¹⁸⁹ ממכתבו של דינבורג עולה שרוזנבליט לא רק שלא נענה להצעות לחסל את הפרשה אלא שהוא הפך להחריף אותה.

להלן הנקודות העיקריות במכתב התשובה של דינבורג:

דינבורג ציין כי רוזנבליט הבהיר במכתבו את המונח 'רינון': 'אנו רושמים לפנינו את הודעת אדוני שהוא לא התכוון בזה להקל בחומר שלו הענין אבל אין ספק שמונח זה קובע את מצב הענינים כפי שהיה: העדר עובדות שיש להן ערך ומשקל מבחינה משפטית והדגשת הבחינה הציבורית המבוססת על התרשמויות, מסיבות, עובדות של התנהגות כללית ושמועות שבצרופן יצרו הערכה מסוימת של האיש בהברה ויחס מסוים אליו ב'דעת קהל'. מסתבר אפוא שגם במכתב זה לא הביא רוזנבליט הוכחות לטענותיו נגד פרומקין.

- דינבורג הודיע לרוזנבליט כי הוועדה רושמת לפנייה - בעקבות הבהרה של רוזנבליט - תיקון לפרוטוקול שלפיו הוא לא אמר ש'כל השופטים' מתנגדים למינויו של פרומקין אלא 'שופטים' או 'כמה שופטים'.¹⁹⁰

- דינבורג אישר לרוזנבליט שהדברים נאמרו בסוף הישיבה לא היו סיכום סופי אלא סיכום ראשון. רוזנבליט התייחס במכתבו לעמדתו של פרומקין בנושא חילוקי הדעות בענייני האוניברסיטה (היינו ה'נקמה' של ידידי רוזנבליט יוצאי גרמניה בפרומקין בגלל עמדותיו) - וכתב כי 'הבעת חששות כאלה היא בעיני סיבה מספקת לפסול את האדם', והוסיף: 'יתכן שכבודו [דינבורג] לא יבין לנפשי'. דינבורג גוף ברוזנבליט על השימוש במילים אלה: 'לדעת הוועדה לא היה כל מקום למשפט זה והוא לא צריך היה להיכתב'.¹⁹¹

- רוזנבליט כתב במכתבו כי 'אולם נכון הוא שמר פרומקין התנהג בענין הנידון באופן בלתי הוגן בהחלט ולא כיאות לאדם המכהן בתור שופט'. דינבורג ניסה לברר את משמעות הדברים שנאמרו בקשר למה שאמר רוזנבליט על פרומקין בוועדת הוועדות של מועצת המדינה.¹⁹² הוא כתב כי

188 המכתב נמצא באמתע"י, תיקי דינור. הוא הוכרו כ'מסמך מדינה' ונאסר לחשיפה (מכתבה של מנהלת הארכיון גב' הדסה אסולין אל המחבר, 10 בינואר 2000). תוכנו משוחזר בהתאם למכתב התשובה שקיבל רוזנבליט מן הוועדה.

189 אצ"מ, A.116/90/II.

190 לדעתי יש כאן רמז לכך שלא כל חמשת השופטים שמונו להרכב הראשון בית המשפט העליון היו נגד פרומקין. סביר שזמורה ודונקלבלום היו נגדו, אך ספק אם זו הייתה עמדתם של האחרים: אולשן עבד כל השנים במשרדו של עו"ד עליאש, שהיה מיווד עם פרומקין ותמך בו; אסף היה בקשרים אישיים עם פרומקין בענייני האוניברסיטה והוא שהציע למנותו לנשיא 'בני ברית' בארץ-ישראל; חשין מונה לשופט מנדטורי על ידי זקן השופטים לפי המלצה של ועדת מינויים שבה כיהן פרומקין בעמדה בכירה. אבל ברור שעמדתו של זמורה כנשיא הייתה המשמעותית ביותר.

191 ייתכן - והדבר נאמר בוהירות הנדרשת - שניתן לחוש מהילופי הדברים הללו כי שלושת חברי הוועדה, כולם יוצאי מזרח-אירופה, נפגעו מניסוחו המתנשא במקצת של רוזנבליט, יוצא גרמניה.

192 היינו שהוא קיבל מפרומקין כסף ששולם לו כשוחד על ידי לקוח שלו (של רוזנבליט). על ועדת הוועדות ראו לעיל, הערה 155.

- לא ברור אם המילה 'נכון' מאשרת את עצם עובדת ההתנהגות של פרומקין או שרוזנבליט מאשר כי אכן אמר את הדברים בוועדת הוועדות.¹⁹³
- דינבורג תיקן את הדגשת עניין המשכורת בפרוטוקול, וציין שפרומקין 'אינו תובע בעצם תשלום משכורת. הוא טוען שהיתה לו הזכות לתבוע וכו'. אין הענין בצורה זו (תביעת משכורת) עומד כלל לדיון'.
  - רוזנבליט ביקש לזמן עדים מטעמו, ודינבורג דרש ממנו לציין 'את הענינים שעליהם הם צריכים להעיד'. ממכתבו של דינבורג אל בן-גוריון מ-6 במאי מתברר מה דרש רוזנבליט: 'לגבות עדויות (וראשית כל לחקור את מר פרומקין עצמו בענין לקיחת שוחד ומקורות רכושו וכו)'. מכאן שרוזנבליט ביקש לערוך מעין חקירה נגדית לפרומקין, עד כדי ברור מצבו הכספי, הכנסותיו וכדומה.
  - בסיכומו של דבר כתב דינבורג כי הוועדה אינה מוכנה להיכנס לבירור עניין ה'ריגון' או 'דעת הקהל'. לעומת זאת היא מוכנה לשמוע עדים רק בהקשר אחד: 'אם אדוני סבור שיש בידו להביא עדים שיעידו לא על יחס [כל ההדגשות במקור] החברה ודעת הקהל למר פרומקין אלא על מעשים מסויימים, מבחינה עובדתית ומשפטית, שיש בהם או לאשר ולקיים את הצורה שבה פסל אדוני את מר פרומקין ושבה, לפי טענתו [של פרומקין], יש משום השמצה בלתי צודקת או להוכיח שאדוני לא "השמיץ" אותו והדברים שמר פרומקין מיחס לו לא נאמרו על ידו ולא הופצו ברבים בכוונה על ידי אדוני'.
- דינבורג הציב בפני רוזנבליט שני אתגרים: הוא דרש ממנו במפורש, בשם הוועדה, להביא ראיות להוכחת ההאשמות שהטית בפרומקין. ואם לא יביא הוכחות כאלה, עליו להוכיח כי לא אמר מה שאמר על פרומקין. כלומר, או שיגיד: 'אמת דיברתי', או שיגיד: 'לא אמרתי'.
- בהיעדר תיעוד ממקורות ראשוניים קשה להעריך מה בדיוק גרם לנימה החריפה במכתבו של דינבורג. השערתני היא כי חברי הוועדה הופתעו מן האופי הלוחמני של מכתבו של רוזנבליט, ואולי אף עורר הדבר את כעסם. הם כנראה יצאו מן הפגישה עמו בתחושה שהעניין צפוי להסתיים איכשהו, אבל התאכזבו. רוזנבליט דווקא ביקש להעצים את הוויכוח, והדבר בא לביטוי למשל בדרישתו שפרומקין יוכיח מהם המקורות הכספיים שלו. ייתכן שתגובתו הנרגזת של דינבורג באה כמענה לטון התקיף של רוזנבליט.¹⁹⁴
- במכתבו לרוזנבליט כלל דינבורג הבהרה (ואולי אזהרה) כי 'מובן מאליו שבמקרה זה עלינו יהיה גם לבחון על ידי גבית עדויות את טענותיו של מר פרומקין על השמצה בלתי צודקת. וכן גם לחקור את אדוני על פרטי הדברים שמר פרומקין קובל עליהם'.
- גם פרומקין שיגר לוועדה מכתב (או מכתבים) על רצונו לזמן עדים להפריך את עניין ה'ריגון' כלפיו ו'להוכיח שהדבר היה קשור עם התנגדות אישית כלפיו'.¹⁹⁵

193 תהיה הגרסה אשר תהיה, לעצם העניין ברור לדעתי כי במכתבו אישר רוזנבליט את העובדה שאכן אמר מה שאמר ולא התכחש לדברים ששם פרומקין בפיו בהופעתו ב-15 באפריל בפני הוועדה.

194 בונדי תיארה את רוזנבליט בפרשה זו כ'סלע', ראו: בונדי (לעיל, הערה 9), עמ' 421.

195 לא מצאתי מכתבים אלה. אך עצם קיומם עולה ממכתבו של דינבורג אל בן-גוריון מ-6 במאי 1949.

חג הפסח תש"ט התקרב, ובפני הוועדה ניצבה השאלה איך להמשיך בבירור – האם להזמין עדים? האם לחקור שוב את פרומקין ואת רוזנבליט? האם לעמת את השניים? סביר להניח שבתקופת החג חלה הפוגה בעבודת הוועדה, וחבריה קיוו מן הסתם שיתורו לעניין 'אתרי החגים'.

מות הרב ברלין – הוועדה מחליטה להכריע

הרב ברלין בערב חג הפסח תש"ט, שבמהלכו נפטר

אבל לפתע, בחול המועד פסח, ביום י"ח בניסן (19 באפריל), נפטר הרב ברלין, בדירה בה התקיימו ישיבות הוועדה. באותו ערב יצא לראשונה זה זמן רב לנאום בפני קהל בירושלים, וכאשר חזר לביתו חש ברע, ומת כעבור זמן קצר.

משלושת חברי הוועדה נותרו עתה שניים והיה עליהם להחליט אם וכיצד להמשיך בבירור. ממכתבו של דינבורג אל בן-גוריון, שיובא להלן, עולה כי הוא ובן-צבי החליטו להמשיך לטפל בעניין במגמה להביאו לידי גמר, וכנראה קיימו ביניהם עוד שתי פגישות.

תשעה ימים לאחר פטירתו של ברלין פנו דינבורג ובן-צבי במכתב אל ראש הממשלה וביקשו הוראות לגבי המשך פעולת הוועדה.¹⁹⁶ לא מצאתי תגובה בכתב של בן-גוריון

על מכתב זה, אך בהתאם לעמדותיו של בן-גוריון כפי שהשמיען בכמה הזדמנויות, סביר להניח כי הוא הנחה אותם לסיים את הפרשה.

השניים החליטו אפוא כי הגיעה השעה להכריע. ב־6 במאי כתב דינבורג מכתב לבן-גוריון ובו תיאר את עבודת הוועדה, סיפר שהם פנו לצדדים בבקשה שיוותרו על גביית עדויות, ובסופו של דבר החליטו לא להמתין לתשובתם ולהגיש לבן-גוריון את מסקנותיהם, וזאת משום שכל השהיה יש בה משום עינוי הדין.¹⁹⁷ לדברי דינבורג הנימוק העיקרי להחלטה לסיים את הבירור הוא ש'הוועדה מוצאת שדבריו של שר המשפטים לפני הוועדה ש"לפי טבע הדברים" אין האשמות מסוג זה ענין להוכחה אם הם נכונים ביסודם, והיא משוכנעת שכל העדויות יכולות להביא או לחיזוק "הרינון" או "החלשתו" (המרכאות במקור). ייתכן שניתן להסיק מכך כי בשלב זה ירדה מן הפרק שאלת עצם לקיחת השוחד (שכן רוזנבליט לא חזר עליה, לפי הפרוטוקול של דינבורג), ונשאר רק עניין ה'רינון' והשאלה אם אכן היה קיים רינון כזה אם לאו.

וזה הנוסח של המסקנות שהוגשו לראש הממשלה. על המסמך חתומים דינבורג ובן-צבי, והם ציינו כי המסקנות 'נקבעו מתוך הסכמה פה אחד' עם הרב ברלין בישיבה שהתקיימה ב־27 במרס:

196 אמתע"י, תיקי דינור. גם מכתב זה הוכרו כ'מסמך מדינה' ונאסר להשיפה.
197 המכתב והמסקנות שצורפו לו נמצאים באצ"מ A116/90I.

- א. היות ומינוי חברי בית הדין העליון נעשה לפי המלצותיו של שר המשפטים, שהוא בתוקף משרתו צריך היה על אחריותו [ההדגשה במקור] הוא להמליץ עליהם; והיות ובדבריו של שר המשפטים היתה הסברה מספיקה של המסיבות שבעטיין לא יכול היה שר המשפטים לקחת עליו את האחריות ולהמליץ על מינויו של מר פרומקין לחבר בית הדין העליון – הרי מוצאת הועדה שבענין זה אין שום מקום לערעור ולטענה כלפי שר המשפטים.
- ב. הועדה מוצאת שבהסברות לאי מינויו של מר פרומקין לבית הדין העליון שניתנו על ידי שר המשפטים לאנשים שונים, בעל פה ובכתב (בוזה גם לועדה ציבורית¹⁹⁸) היו פגיעות חמורות ביותר באישיותו של מר פרומקין, שהמסיבות, לדעתה של הועדה, לא חייבו אותן, ושלפי דברי שר המשפטים בעצמו בפני הועדה 'אין דברים אלה ניתנים להוכחה'.
- ג. הועדה מוצאת כי הנוק המוסרי והחברתי שנגרם למר פרומקין במסיבות אלה – לאחר שכבר לא מונה לחבר בית הדין העליון – היה רב ביותר ובלתי מוצדק.
- ד. היות והנוק הזה נגרם על ידי שר המשפטים בתוקף פעולתו כשר בממשלה, הרי הממשלה היא הנתבעת לתקן המעוות.
- ה. הועדה מוצאת שהדרך הנאותה לתיקון הדבר היא לתת למר פרומקין פיצוי בצורה של ריצוי ציבורי (כגון על ידי מינויו מטעם הממשלה למשרת כבוד מתאימה וכיו"ב).

ועדת הביורור של כבוד' ביקשה כנראה לנסות ולרצות את שני הצדדים. המסקנה העיקרית – גורלית וחמורה לגבי פרומקין – הייתה, שחברי הוועדה השתכנעו ששר המשפטים אכן האמין שהיה 'ריגון' לגבי פרומקין – ולכן לא יכול היה להמליץ עליו. אולם, כאיוון לכן, הם קבעו כי לדעתם הדברים שאמר שר המשפטים בעניין זה היוו פגיעה חמורה בפרומקין ולכן יש לתת לו פיצוי ציבורי. בכך למעשה תם תפקידה של 'ועדת הביורור של כבוד', ועניינו של פרומקין התגלגל שוב לפתחו של ראש הממשלה דוד בן-גוריון.

בן-גוריון חוזר לתמונה: דיון בממשלה

בן-גוריון קיבל לידי את החומר בפגישה שקיים עם דינבורג ובן-צבי אחרי הגשת המסקנות, ונראה כי השתתה כמה שבועות בטיפול בפרשה.¹⁹⁹ אך היו מי שהזכירו לו אותה בלי הרף. ב-28 ביוני כתב ביומנו: 'בא הרב פישמן. מדוע לא מקיימים מסקנות ועדת פרומקין'.²⁰⁰ ב-11 ביולי כתב: 'גמר ענין

198 הכוונה לוועדת הוועדות של מועצת המדינה הזמנית שדנה במועמדות לבית המשפט העליון.
199 בן-גוריון קרא בעיון את המסקנות ואת הפרוטוקולים, מצא בהם כמה אי-התאמות, ושיגר אל דינבורג ואל בן-צבי מכתבים ב-22 וב-26 במאי, ובהם דרש בנימה נרגזת משהו לברר אם אכן המסקנות שלהם סופיות. המכתבים באב"ג.

200 המובאות מתוך יומן בן-גוריון, אב"ג.

פרומקין – אטפל בדבר לאחר יום המצעד.²⁰¹ וב-26 ביולי כתב ששוב מעוררים בפניו את 'ענין פרומקין'.²⁰² ייתכן שההשגחה נבעה מסדר היום הדחוס של בן-גוריון, אבל אפשר שהשתנה גם מפני שהיה עליו להפיס את דעתו של רוזנבליט, שלא היה שבע רצון ממסקנות הוועדה.²⁰³ ב-26 באוגוסט כתב בן-גוריון אל כל המעורבים בעניין וציין כי רוזנבליט דורש 'המשך הבירור ושמיעת עדות. מבחינה פורמלית יש לו בלי ספק הזכות לדרישה זו'.²⁰⁴ מסתבר ממכתב זה שרוזנבליט דרש להקים ועדה חדשה, כנראה בהסתמך על מותו של אחד מחברי הוועדה. אבל בן-גוריון החליט לשים קץ לעניין, מפני שסבר כי 'יש לראות את הענין כגמור'. הוא לא הסכים 'להרכיב ועדה חדשה' והודיע על כוונתו להביא את המסקנות הבאות לישיבת הממשלה:

1. שר המשפטים פ. רוזן²⁰⁵ היה לו יסוד מספיק לא להמליץ על מינויו של פ.ג. [פרומקין גד] לבית הדין העליון.
2. הבירור שנעשה על ידי שלושה חברי הוועדה בטענות שבין שר המשפטים ובין מר פ.ג. – יש לראותו כנגמר, אם כי לא היה מלא.
3. אציע לממשלה למנות את מר פ.ג. מינוי כבוד באחת מועדות הממשלה המתאימות.

ב-30 באוגוסט דנה הממשלה בנושא 'מינוי כבוד למר גד פרומקין'.²⁰⁶ בן-גוריון פתח ואמר שהוא מביא עניין 'שיש הכרח לסיימו, זה ענין של כבוד'. הוא תיאר את השתלשלות הפרשה: 'לפני שנה פנה אלי גד פרומקין בטענה שנעלב וקופח: בימי ממשלת המנדאט היה זקן השופטים היהודיים'²⁰⁷ ולדבריו היה ממשיך ככהונה זו אילו ממשלת המנדאט היתה ממשיכה להתקיים'. אחר כך קרא בן-גוריון את מכתבו מ-26 באוגוסט והציע לאשר את תוכנו.

201 הכוונה היא למסקנות הצפויות של ועדת החקירה שמינה בן-גוריון לבירור הנסיבות המביכות של 'המצעד שלא צעד' בתל-אביב ביום העצמאות תש"ט.

202 היה זה הרב יהודה ליב פישמן-מיימון, שר הדתות, נציג הדתיים בממשלה.

203 תום שגב כתב כי 'שר המשפטים רוזן הרבה להטריד את בן גוריון, וראש הממשלה רשם את הדברים ביומנו בנימה יגעה משהו: נראה שהפרשה לא עניינה אותו במיוחד' (שגב [לעיל, הערה 12], עמ' 213). לא ברור איך הסיק שגב מסקנה כזו. לדעתי הפרשה בהחלט עניינה את בן-גוריון והוא הקדיש לה זמן רב, בדק את מסמכי בדקנות, כתב מכתבים, קיים פגישות רבות ועסק בה תוך כדי ניהול ענייני המדינה בתקופה קשה ורבת אירועים. דיווחו של עליאש על הפגישה עם בן-גוריון אינה מגלה אדם קצר רוח או אדיש, אלא להפך, אדם המגלה מעורבות ועניין רב. ראו גם בחלקו הראשון של המאמר (הערות פתיחה), עמ' 188, על עיסוקו בעניין. דברי ח' כהן על פניית בן-גוריון אליו אף הם מעידים על עניין שגילה בן גוריון בפרשה. הדחיות נגרמו כנראה בשל להציג הזמן: באותם ימים איים על ממשלתו משבר קשה – משבר זה הביא בסופו של דבר לבחירות תוך כמה חודשים.

204 מכתב מ-26 באוגוסט 1949, אב"ג.

205 שבינתיים עברת את שמו.

206 ישיבה לד, תש"ט, אמ"י.

207 בן-גוריון – בשוגג או במתכוון – השתמש בביטוי שלא היה קיים כלל. היה כמובן 'זקן השופטים' – הלוא הוא נשיא בית המשפט העליון הבריטי (Chief Justice), אך הביטוי הכולל לפרומקין היה 'בכיר השופטים היהודים' או 'הוותיק בשופטים היהודים'. בשלב זה, אולי משום שהדובר היה בן-גוריון, לא התערב רוזן; הוא עשה זאת רק בעת דבריו של השר דוד רמז.

ראשון הדוברים בדיון היה שר המשפטים רוזן. הוא לא חזר בו מטענותיו והציג עמדה נוקשה. הוא לא הסכים אפילו למינויו של פרומקין ל'ועדה מתאימה': 'מסקנות אלו אינן מספקות אותי לחלוטין. אני מבין שלאחר שראש הממשלה שלח מכתב זה למר פרומקין - הענין למעשה נסתיים. אבל הפרשה בעיני היא עגומה מאוד. ברור שהמסקנה השלישית עומדת בסתירה למסקנה הראשונה. על כל פנים אם תעמוד השאלה על מינויו של פרומקין כחבר אחת הוועדות - אצביע נגד הצעה זו'. שר הדתות יהודה ליב פישמן-מימון יצא נגד דברי רוזן, והביע התנגדות לפסקה הראשונה בהצעת ההחלטה שהעלה בן-גוריון ('שר המשפטים היה לו יסוד' וכו'). הוא העריך כי הסיכום הזה לא יספק את פרומקין.

שר התחבורה דוד רמז גילה לשרים שגם הוא היה מעורב בעניין. לדעתו 'האיש לא נח ולא שקט וראה את עצמו נדון שלא בצדק... אינני נכנס לעובי הקורה של ענין זה, אבל יש עוד שערי תשובה במדינת ישראל והם לא נבעלו. הוצאנו אסירים מבית האסורים'.²⁰⁸ הוא ציין כי אינו מייחס חשיבות לעובדה שפרומקין היה 'זקן השופטים היהודיים' - וכאן התפרץ רוזן לדבריו בקריאת ביניים: 'מעולם לא היה בתפקיד זה!'. רמז אמר כי אין למנות אותו לזקן השופטים, אבל המצב הוא ש'כאילו גזרו עליו נידוי וחרם - יש לתת לו מינוי מכובד אחר'.

עניין מיוחד יש בדבריו של השר דב יוסף (ברנרד ג'וזף), שכעורך דין בכיר בימי המנדט בוודאי הכיר היטב את פרומקין. הוא נוף ברוזן: 'מר רוזן השמיע כאן נימה שאין לה מקום כאן. לא מחובתנו לגבות חובות של ממשלת המנדט... אם הענינים האלה אצלה לא היו בסדר - אין זה עניינו כיום. איש אינו מציע להתזיר את מר פרומקין לכהונתו, אבל מר רוזן אינו צריך לראות פגיעה בעמדתו אם לא נקבל את השקפתו בדבר החובה לגבות את חובו של מר פרומקין על הפשע שלו בעבר'.²⁰⁹ עוד דיברו בקצרה השרים שזר ושרתוק, שגילה כי 'אף אני הייתי קרוב לענין זה', ובכך אישר את דברי פרומקין לפי רישומי בן-צבי.

בן-גוריון סיכם את הדיון והממשלה קיבלה החלטה. בן-גוריון הביא אותה לידיעת פרומקין עוד באותו יום עצמו במכתב קצר: 'ידידי הנכבד, לפי הצעתי קיבלה הבוקר הממשלה החלטה למלא את ידי ראש הממשלה למנותך מינוי של כבוד לאחת הוועדות הממשלתיות המתאימות'. בכך למעשה תם ה'בירור של כבוד' ופרומקין, שבוודאי חש פגוע מכל העניין, המתין למילוי הבטחה זו.

פרומקין - השנים האחרונות

בן-גוריון עמד בדיבורו, ובתוך פחות מחצי שנה ניצב פרומקין במרכזה של פעילות ציבורית חשובה ורב-תהודה: הממשלה מינתה אותו ליושב ראש 'ועדת חקירה בעניני החינוך במחנות העולים'. הוועדה קמה על רקע סערת רוחות בקרב הציבור הדתי והחרדי בעקבות ההאשמות ש'מעבירים את

208 רמז מתכוון לתנינה הכללית שהוכרזה באתו זמן.

209 יוסף לא פירט מהו ה'פשע שלו בעבר'. רובינשטיין כותב: 'היו שראו באי-מינויו [של פרומקין] עוול. אומר ד"ר יוסף: 'אני חושב שבוודאי לא התנהגו לפנים משורת הדין' (רובינשטיין [לעיל, הערה 12], עמ' 74) - כנראה התכוון יוסף לעניין 'השלמת ההכנסה', ראו לעיל.

ילדי העולים על דתם' - בין השאר נשמעו בהקשר זה טענות על גזיזת פאות של ילדים תימנים. חברי הוועדה האחרים היו חבר הכנסת יצחק בן-צבי (מפא"י), חבר הכנסת אברהם אלמליח ('ספרדים'), חבר הכנסת הרב קלמן כהנא ('פועלי אגודת ישראל') וחבר הכנסת הרב א' שאג ('מזרחי'), מזכיר הוועדה היה ישראל

ישעיהו (לימים יושב ראש הכנסת). ועדה זו ידועה עד היום כ'ועדת פרומקין'.²¹⁰

יש לשים לב להשתתפותו של בן-צבי בוועדה זו. בהיעדר עדויות בעניין נותר רק לשער שבן-צבי, שגודע כאיש ציבור ישר והגון, לא היה מסכים להשתתף בוועדה כה מורכבת ומסובכת, אילו היה סבור שפרומקין אכן גוגע בכתם מוסרי רציני. הדבר היה חודשים ספורים אחרי ש'ועדת

חברי 'ועדת פרומקין' מימין לשמאל: יצחק בן-צבי, אברהם אלמליח, גד פרומקין, הרב א' שאג, קלמן כהנא וישראל ישעיהו (המזכיר)

הבירור של כבוד' הגישה את מסקנותיה, וניתן להעריך כי על ידי חברותו בוועדה אותה בן-צבי שפרומקין אינו פסול לתפקיד ציבורי חשוב כזה.

פרומקין ניהל את דיוני הוועדה במרץ ובקצב מהיר: הממשלה מינתה את הוועדה ב-17 בינואר 1950 וכבר ב-9 במאי באותה שנה הגישה הוועדה את הדוח המסכם, אחרי שקיימה שלוש ישיבות, ובהן שמעה מאה ואחד עדים. הישיבות נערכו בירושלים ובתל-אביב, אך גם בחדרה ובנתניה, כדי להקל על העדים שהתגוררו באזורים אלה. כן ערכה הוועדה סיורים במחנות העולים.

דוח הוועדה היה קשה למדי והגביר את הפולמוס הציבורי. עלתה ממנו המסקנה כי אכן יש יסוד לטענות שנשמעו, ובעקבותיו אולצו עובדים של משרד החינוך להתפטר, וגם כהונתו של השר זלמן שזר באה לקצת. ב-12 בפברואר 1951 נפלה הממשלה, ונערכו בחירות חדשות. השאלה אם הדוח גרם לכך חורגת מנושא מאמר זה, אבל ברור שהדוח עורר הדים רבים. יתר על כן ניתן לראות בפרשייה זו את ניצני הוויכוח הציבורי על 'ילדי תימן' שהתעצם בשנים האחרונות.²¹¹

210 עניין 'ועדת פרומקין' ראוי לדין נפרד. היו מי שהאשימו את בן-גוריון כי מינה כוונה את פרומקין כדי לפגוע ב'זרם העובדים' בחינוך. על הוועדה, דרך הקמתה והתגובות עליה, כולל הדוח המלא שלה ראו: צ' צמרת, ימי כור ההיתוך: ועדת חקירה על חינוך ילדי העולים (1950), ירושלים תשנ"ג. פרטים רבים על הוועדה ראו אצל: שגב (לעיל, הערה 12), עמ' 188. מבט פולמוסי על הוועדה ראו: א' כפכפי, 'ועדת החקירה בראשות פרומקין - מכשיר לדיסקרדיטציה של תנועת העבודה', מדינה מימשל ויחסים בינלאומיים, 40 (תשנ"ה), עמ' 141. וראו תגובתו של צ. צמרת, על הקלות הבלתי נסבלת של האשמת בן-גוריון ו'הדתיים', מדינה מימשל ויחסים בינלאומיים, 42 (תשנ"ז) עמ' 217.

211 בן-גוריון ועם על פרומקין בשל הדו"ח שלו, ובישיבת הממשלה אמר: 'אילו היה שופט עכשיו, הייתי מציע לקראו למשפט... אני עוד פעם לא ארים ידי להטיל עליו תפקיד כזה' (ישיבת ממשלה מ"ט, אמ"י, 6 ביולי 1950). כלפי חוץ נשמרו היחסים והיו חילופי ידידותיים ביניהם, ראו למשל: אב"ג, 24 באוגוסט 1952. מי שהגן על פרומקין באותה ישיבה היה דווקא שר המשפטים פנחס רוזן.

יועדת פרומקין הייתה למעשה שירת הברבור הציבורית של פרומקין. הוא היה אז בן שישים וארבע, ומכאן ואילך לא עסק בשום פעילות ציבורית מיוחדת. לא קשה לשער, כי שנותיו האחרונות עברו עליו בתחושה של מועקה רבה. את עיקר זמנו בשנות החמישים הראשונות הקדיש לחיבור ספרו 'דרך שופט בירושלים', שיצא לאור בשנת 1955. הספר הוא אוצר בלום בכל מה שנוגע לחיים בירושלים מסוף המאה התשע עשרה ועד הקמת המדינה. פרומקין תיאר בספרו את החיים בעיר, את המוסדות והאישים שפעלו בה וכמובן את מערכת המשפט המנדטורית ואת תקופת כהונתו כשופט.

משה שרת, שכן וידיד עוד מימי קושטא, כתב מפעם לפעם ביומנו על פרומקין. דומה, שמשפטים קצרים אלה מתארים היטב את פרומקין בשנותיו האחרונות. ב־22 בפברואר 1954 השתתף שרת בישיבה ב'ספריית שוקן' ובלשונו החדה והאכזרית תיאר שלושה אנשים שהיו מעורבים בדרך זו או אחרת ב'פרשת פרומקין': 'בקרוב המסובים מספר 'חורבות': משה זמורה, עו"ד ש. הורוביץ, השופט גד פרומקין.²¹² משפחת פרומקין המשיכה לארח בביתה הנאה בשכונת רחביה, וב־2 בינואר 1957 כתב שרת: 'אצל גד פרומקין'.²¹³ נראה שידידים ותיקים המשיכו לשמור על קשרים חברתיים עם פרומקין: נכדו כרמי גילון תיאר את סבו ואת הרב הראשי הרצוג מטיילים בנחת ברחובות ירושלים, 'שניהם משלבים ידיהם מאחורי גבם'.²¹⁴

במלאות לפרומקין שבעים שנה נערכו לכבודו שתי מסיבות בירושלים בהשתתפות אישים נכבדים: נשיא בית המשפט העליון אולשן, השתתף במסיבה ב'בני ברית' והפליג בשבחו של חתן המסיבה, שכיהן כשופט עליון בתקופת המנדט.²¹⁵ מסיבה אחרת נערכה בהשתתפותו של שופט בית המשפט העליון משה לנדוי, לימים נשיא בית המשפט העליון. את האווירה סביב פרומקין באותה תקופה תיאר שרת: 'בערב בבית הלל'²¹⁶ מסיבת יובל השבעים לגד פרומקין. הקהל לא היה רב. נאמו אגרון²¹⁷ והשופט לנדוי והרב שאג²¹⁸ ואני סימתי ואחרי ענה חתן הערב, והמעמד כולו היה לחוץ.

שלוש שנים לאחר מכן, ב־10 במרס 1960, נפטר פרומקין והוא בן שבעים ושלוש. העיתונות דיווחה כי בהלוויה השתתף קהל רב, ובלטו בין המלווים את פרומקין בדרכו האחרונה הנשיא בן־צבי, הרב הראשי יצחק נסים, נשיא בית המשפט העליון אולשן, נציגי הסגל הדיפלומטי וראשי העיר ירושלים בהווה ובעבר. בדיווח של העיתון 'הארץ' נאמר כי בהלוויה השתתף גם שר המשפטים רוזן.²¹⁹

212 מ' שרת, יומן אישי, ב, תל־אביב 1978, עמ' 879.

213 שם, ז, עמ' 1933.

214 כ' גילון, שב"כ בין הקרעים, תל־אביב 2000, עמ' 35.

215 בית המשפט הגבוה לצדק, הארץ, 2 בספטמבר 1957. בכך יש אולי אישור להנחה שאולשן לא היה ממתנגדיו של פרומקין.

216 ברחוב אבן־גבירול בשכונת רחביה בירושלים.

217 אגרון היה בתקופה זו ראש עיריית ירושלים.

218 שהיה כאמור חבר ביועדת פרומקין בעניין חינוך ילדי המעברות בשנת 1950.

219 גד פרומקין ז"ל, הארץ, 13 במרס 1963. בן־גוריון היה ביום ההלוויה בארצות־הברית לפגישות עם הנשיא אייזנהאור והקנצלר אדנאור.

ניסיון לבירור האמת: מבט אחרי יותר מחמישים שנה

כמה שאלות חשובות נשאלות בוודאי עתה, לאחר סקירת כל החומר. אנסה להשיב עליהן, אם כי עלי להדגיש שיש בכך קושי רב, שכן כאמור יש תיקים שהעיון בהם אינו אפשרי גם כיום. כן יש להביא בחשבון – ואולי אף להביע תקווה – שייתכן כי בעתיד יתגלו מסמכים חדשים ועובדות חדשות בקשר לפרשה זו.

פנחס רוזן מקבל תואר 'דוקטור לשם כבוד' מטעם האוניברסיטה העברית בירושלים מידי נשיא האוניברסיטה, אליהו אילת; ביניהם: לוי אשכול, הר הצופים, יוני 1967

א. מהו מקור העוינות של זמורה ורוזנבליט לפרומקין?

יש לציין שוב כי מעולם לא הועלתה באופן רשמי שום האשמה נגד פרומקין, למעט בדיוני 'ועדת הבירור', שגם בהם דיבר רוזנבליט רק על עניין ה'ריבון'. למיטב ידיעתי גרסת השוחד לא הושמעה בשום פורום רשמי מאז 1948. גם רוזנבליט עצמו לא חזר עליה, לפחות לא בפומבי. הזדמנות האחרונה אולי להבהיר את הדברים ניתנה לו בשנת 1970 כאשר ראייתה אותו נעמי פרנקל עבור המכון ליהדות זמננו באוניברסיטה העברית בירושלים.²²⁰ בעדות זו, בהיותו בן שמונים ושלוש, שמוגה שנים לפני מותו, סתם רוזן ולא אמר למעשה מאומה, אך ניתן להבין כי בעצם לא שינה את עמדתו מאז:

בבית המשפט העליון בתקופת המנדט, היה רק שופט אחד יהודי – זה היה המנוח גד פרומקין... אחת מן השאלות אשר עמדו לפנינו היתה אם להשאיר את פרומקין במקומו. במה שנוגע להחלטה זו, שהיתה

²²⁰ המכון לתיעוד בעל-פה, המכון ליהדות זמננו, האוניברסיטה העברית בירושלים, עדות מס' 56 (2), שיחה מס' 28, 4 בינואר 1970, עמ' 3.

החלטה חשובה מאוד, החלטתי היתה שצריך לשלוח אותו לפנסיה. אינני רוצה לעמוד כאן על הנימוקים. בתור משפטן הוא דווקא לא היה משפטן רע, אבל היו ספיקות אחרים לגבי סגולותיו. להחליט בענין זה נגדו – זאת היתה החלטה לא פשוטה. אבל אינני רוצה כאן לפרט, והמבין יבין. זה דבר לא כלי־כך פשוט, כי בומנו היה גם לחץ על בן גוריון להשאירו במקומו.²²¹ היו אחרים, לכל הפחות עוד אחד אשר מסיבות דומות לא השארנוהו במקומו.²²²

בביוגרפיה של רוזן שפרסמה רות בונדי בשנת 1990 יוחד קטע קצר לפרשה:

בימי הבריטים כיהן בבית המשפט העליון רק שופט יהודי אחד, גד פרומקין, והופעל לחץ כבד על רוזן להשאיר אותו במקומו, אולם כאן היה שר המשפטים כסלע: על פרומקין לפרוש לפנסיה. הפגיעה הקשה במשפטן מצטיין, בן אחת המשפחות המיוחסות בארץ, לא היתה בעיני רוזן שקולה כנגד שכר הטרחה ששולם לפרומקין על ידי הקרן הקיימת ומוסדות לאומיים אחרים על ששמר על האינטרסים הצינוניים בבית המשפט העליון המנדטורי.²²³

גרסה זו, שלפיה סבר רוזנבליט כי פרומקין קיבל – בהיותו שופט – תשלומים מן המוסדות הלאומיים, כגון 'קרן קיימת לישראל', לקוחה מילה במילה מריאיון שערכה בונדי עם השופט חיים כהן לקראת כתיבת הספר.²²⁴ בשנת 2000 זכרו השופט כהן והשופט לנדוי כי זו הייתה הסיבה להתנגדותו של רוזנבליט לפרומקין.²²⁵

זו כמובן גרסה חדשה, שלא הושמעה כלל ב־1948, וייתכן שכך נהג רוזנבליט להסביר לאחר־מכן את אי־מינויו של פרומקין. סביר להניח שרוזנבליט לא היה מצליח למנוע את מינויו של פרומקין אם היה משתמש בנימוק זה במקום בסיפור 'הלקוח והשוחד'. קשה להאמין כי בשנת הקמת המדינה היו מעניקים משקל רב במיוחד ל'שיתוף פעולה' כזה עם המוסדות הלאומיים מצדו של פרומקין. זו הגרסה ה'רשמית' שהושמעה בפומבי מפי אנשים מחוגם של רוזנבליט וזמורה, שבהתאם להשקפת עולמם ראו בתשלומים אלה – אם אכן שולמו – דבר חמור, הפוסל את פרומקין מלכהן בבית המשפט העליון. אולם פרומקין עצמו טען כי היריבות והעוינות מקורה בסכסוכים שהתגלעו בינו לבין יוצאי גרמניה בענייני האוניברסיטה העברית,²²⁶ והוא ראה כאמור בכל הפרשה מעין מעשה נקמה מצד יוצאי גרמניה שחברו נגדו והביאו לנפילתו.

יש להביא בחשבון כמובן גם את העובדה שבקרב המשפטנים יוצאי גרמניה שרר יחס של זלזול במשפטנים שלמדו בתורכיה, ושהיו מזוהים עם שיטת המשפט התורכית ועם אוירת השוחד והשתיתות שאפיינה אותה לדעתם. יש הרואים בגישה המזלזלת של יוצאי גרמניה כלפי ה'ילידים' מן

221 ראו על כך בחלקו הראשון של המאמר (לעיל, הערת פתיחה), עמ' 187.

222 הכוונה לשופט צוקרמן, שם, עמ' 154. כאן רומז רוזן כי גם לגבי שופטים אחרים הועלו טענות (או חשדות), אך כאמור כולם המשיכו לכהן במדינת ישראל ואף קודמו בדרגות ובמתפקיד.

223 בונדי (לעיל, הערה 9), עמ' 421.

224 תודתי לגבי בונדי שקראה באוזני את הקטע המלא מן הריאיון שערכה עם השופט כהן כאשר אספה חומר לביוגרפיה על רוזן.

225 ריאיון עם השופט כהן (לעיל, הערה 56); ריאיון עם השופט לנדוי (לעיל, הערה 69). שני השופטים אמרו לי כי מעולם לא שמעו על גרסת 'השוחד והלקוח' של רוזנבליט. יש לזכור, כי חיים כהן היה מקורב ביותר לרוזנבליט במשך שנים רבות.

226 ראו לעיל עמ' 167.

ה'אסכולה התורכית' את מקור העוינות של זמורה ורוזנבליט לפרומקין. זו למשל דעתו של ידן פרומקין, בנו של השופט פרומקין.²²⁷

ב. מהי האמת בפרשה זו? האם אכן לקח גד פרומקין שוחד בעת היותו שופט, או שמא ההאשמות נגדו היו לא נכונות?

להערכת, אחרי מאמצים רבים שהשקעתי בניסיון לרדת לחקר העניין, יש לשקול מספר תשובות אפשריות על שאלה זו. להלן אציג שמונה תשובות, ואנסה לגבש הערכה לגבי כל אחת מהן:

1. פרומקין נהג דרך קבע לקחת שוחד כאשר כיהן כשופט. למיטב ידיעתי מעולם לא הועלתה האשמה זו בצורה רצינית נגד פרומקין, ולהערכת האשמה זו אינה נכונה ואינה מבוססת. אחרי 1948 הושמעו דיבורים על כך כ'דינון' וכרכילות סתמית. בדקתי פרשיות שונות שבהן הוגשו תלונות נגד שופטים בימי המנדט, ומתברר כי המערכת הבריטית - בארץ ובלונדון - טיפלה בכובד ראש וברצינות רבה בכל תלונה כזו, ותמיד ננקטו צעדים משמעותיים נגד הנוגעים בדבר. אילו הועלה חשד כלשהו כלפי פרומקין, ולו גם בדרך של תלונה סתמית, ניתן להניח בביטחון שיחסם של ראשי המערכת המשפטית המנדטורית אליו היה שונה לחלוטין מכפי שתואר לעיל.²²⁸

2. פרומקין אכן לקח שוחד פעם אחת - ולרוע מזלו דווקא רוזנבליט היה קשור לכך. האשמה זו הושמעה רק מפי רוזנבליט, רק בקיץ 1948 ורק בהקשר של מאמציו למניעת מינויו של פרומקין לבית המשפט העליון. כאמור רוזנבליט לא חזר על כך עד פטירתו, שלוש שנים לאחר מכן.²²⁹ על פי החומר המצוי בידי כיום האשמה זו לעניות דעתי אינה מבוססת ואינה נכונה. יש לציין כי רוזנבליט - למיטב ידיעתי - מעולם לא נקב בשמו של האיש שנתן לטענתו את השוחד לפרומקין, והוא נזהר מלהעלות האשמה זו על הכתב. קשה להאמין שרוזנבליט היה מוכן להגן על טענה זו בבית משפט, שהרי היה בכך להטיל בו, שר המשפטים במדינת ישראל ואדם שנחשב לסמל היושר וההגינות, חשדות לביצוע עברות פליליות, וזאת בשל מעורבות, ולו עקיפה, בעברת שוחד ואי-דיווח על הפשע החמור הזה (שוחד לשופט) למשטרה.

3. פרומקין קיבל 'השלמת הכנסה' בצורת תשלומים קבועים מ'המוסדות הלאומיים'. כבר סופר לעיל על ההסכם של פרומקין עם ועד הצירים בשנת 1918. אין מחלוקת על כך שהוא קיבל תשלומים כאלה בשנים הראשונות לממשל הבריטי בארץ, וכנראה גם במהלך שנות העשרים, אם כי לא בצורה קבועה. להערכת גם המשלמים (המוסדות הלאומיים) וגם המקבל (פרומקין) לא ראו בתשלומים אלה שוחד - והכול נעשה על בסיס של 'השלמת הכנסה' לאדם שה'מוסדות' היו מעוניינים בהשתלבותו

227 שיחה עם ידן פרומקין, 26 ביולי 1999. להב (לעיל, הערה 53) עמ' 86, כותבת: 'בדרך כלל נטו עורכי-הדין היהודיים לזלזל במשפט העות'מאני ולראות בו משהו "ישן ופרימיטיבי"'. דיון על משמעות העובדה שמשפטנים יוצאי גרמניה החזיקו בכל התפקידים הבכירים של מערכת המשפט בשנות המדינה הראשונות (נשיא בית המשפט העליון, שר המשפטים והיועץ המשפטי לממשלה) חורג מתחומי מאמר זה. ראו: ע' זלצברגר ופ' עוז-זלצברגר, 'המסורת הגרמנית ובית המשפט העליון בישראל', עיוני משפט, כא (תשנ"ח), עמ' 259.

228 ראו בחלקו הראשון של מאמר זה (לעיל, הערת פתיחה) עמ' 166.

229 רוזן נפטר ב'2 במאי 1978.

בתפקיד בכיר בממשל המנדטורי. פרומקין גם ביצע עבור המוסדות תפקידים שונים – שהוא ראה אותם כ'לאומיים' – כגון הגיסיונות לרכוש קרקעות ליד הכותל המערבי, וקיבל בעבור זאת סכומים מסוימים, כנראה כהוצאות או כתשלומים למתווכים בצד האחר, אך – לדעתי לא כשוחד לעצמו.²³⁰

4. פרומקין קיבל תשלומים קבועים מ'הקרן קיימת לישראל' כדי 'לדאוג לאינטרסים' של גוף זה בבית המשפט העליון. לדברי השופטים כהן ולנדוי זו הייתה הסיבה להתנגדותו של רוזנבליט למינויו של פרומקין.²³¹ יש לציין כי פרומקין נחשב לבעל מומחיות מיוחדת בבית המשפט העליון בענייני קרקעות, ו'קרן קיימת לישראל' הייתה מעורבת במרוצת השנים בהליכים משפטיים רבים. אך דברי כהן ולנדוי (אותם שמעו כנראה מפי רוזנבליט) הוכחו נמרצות על ידי כמה יודעי דבר שהיו מעורבים בענייני הכספים של 'קרן קיימת' בימי המנדט.²³²

5. היה בציבור הארץ-ישראלי הרחב 'רינון' על פרומקין בשנת 1948, והדבר מנע את מינויו. לפי כל השיחות שקיימתי עם אנשים שחיו ופעלו בעת ההיא, הערכתי היא שהדבר אינו נכון. הציבור הרחב – ואפילו המעגל המצומצם של עסקנים, עורכי דין ופקידים בכירים – לא 'רינון' על פרומקין בצורה רצינית. ייתכן שהיו אמירות בנוסח המקובל לעתים לגבי נושאי תפקידים בכירים, ואולי למראה ביתו המפואר ברחביה הושמעו פה ושם ביטויים כגון 'הוא בטח מקבל שוחד' – אבל עד יום הקמת המדינה ממש נחשב פרומקין אדם נכבד, שעוד נכונו לו עתידות במדינת ישראל. רק במקום אחד הייתה דעה אחרת: בחוג המקורב למשרד עורכי הדין 'זמורה, רוזנבליט' בירושלים – וגם כאן אין מדובר במשרד כולו (שכלל גם את קרונגולד ובר-שירה ה'ארץ-ישראלים') אלא רק ביוצאי גרמניה במשרד. ממקור זה נבע כנראה הביטוי "מ'רננים" בדו"ח הסודי של חיים כהן, עליו הסתמך רוזנבליט כעל עובדה מוצקה. ה'רינון' אכן התפשט בעקבות אי-המינוי בשנת 1948 ודיוני הוועדה בשנת 1949, וזאת כתוצאה משמועות על נסיבות אי-מינויו של

230 תום שגב ציין תשלום בסך עשרים וחמש לירות שקיבל פרומקין מן ההנהלה הציונית בשנת 1926 בקשר לפעילותו לרכישת קרקעות ליד הכותל המערבי בירושלים, והוסיף: 'ספק דמי הוצאות ותיווך, ספק שוחד'. ראו: ת' שגב, (ימי הכלניות: ארץ-ישראל בתקופת המנדט, ירושלים 1999, עמ' 247). המסמך נמצא באצ"מ, A199/25 (תיקי פרומקין), ומעיון בו עולה להערכתי כי אכן מדובר אך ורק בהוצאות ולא בשוחד. עוד עולה מהמסמכים באותו תיק כי פרומקין קיבל סכומים ניכרים בדולרים מהנדבן נתן שטראוס (שהיה מעורב בניסיונות לרכוש קרקעות ליד הכותל) כדי לחלקם בין נצרכים, ואילו רצה לקחת כספים לעצמו לא היה מתקשה לעשות זאת. אין שום סימן שאכן נהג כך. לעצם העניין, ייתכן שניתן להסכים עם הערכתו של שגב כי: 'כשופט לא אמור היה פרומקין להיות מעורב בעסקים מסוג זה' (שם). אבל פרומקין כתב על כך בנימה של גאווה כעל 'דעיון שהעסיק אותי הרבה שנים, והוא גאולת הכותל המערבי' (פרומקין [לעיל, הערה 13], עמ' 276). בתיקו מצוי חומר רב, כולל שרטוטים ומפות, שהכין לצורך משא ומתן על רכישת שטחים ליד הכותל.

231 ריאיון עם השופט כהן (לעיל, הערה 56); ריאיון עם השופט לנדוי (לעיל, הערה 69).

232 וביניהם: חירם דנין, שהוא ואחיו אהרן, עבדו שנים רבות ברכישת קרקעות עבור 'קרן קיימת', והיו מעורבים בעסקאות מקרקעין רבות בימי המנדט (שיחה עמו ב-6 במאי 2000); ד"ר עדיה קוניקוב, ששימש כעוזר הבכיר של המנכ"ל (ולאחר מכן היושב ראש) של 'קרן קיימת' אהרן (גרנות) גרנובסקי (שיחה עמו ב-15 ביוני 2000); עורך הדין יהודה אריה פודהורצר, שעבד במשרד של עו"ד עליאש, אשר שימש כפרקליטה של 'קרן קיימת' שנים רבות בעסקאות של רכישת קרקע (ריאיון עמו [לעיל הערה 39]). הכתשה דומה שמעתי גם מפי עורך הדין יעקב ינון, שהיה בשנות הארבעים מזכיר הגזברות של הסוכנות (הגזבר היה אליעזר קפלן) והיה מעורב בכל התשלומים, גם אלה החשאיים, ששולמו אז (ריאיון עמו [לעיל, הערה 39]).

פרומקין, שבוודאי התקבל בהפתעה אצל רבים, ובהנחה בנוסח שאין עשן בלי אש'. סביר להניח כי אווירת הימים ההם והפעילות החשאית של 'ועדות הטיהור' גרמו לכך שכל עובד ממשלת המנדט שלא המשיך לעבוד במדינת ישראל נחשד מיד בלקיחת שוחד.

6. רוזנבליט סבר בכנות שפרומקין אינו ראוי לכהן בבית המשפט העליון. לפי גרסה זו, רוזנבליט, שהתייחס לתפקידו כשר המשפטים ברצינות רבה, רצה להקים מערכת משפט שתהיה מורכבת ממשפטים ברמה גבוהה. מכל מיני סיבות הוא האמין שפרומקין אינו עומד במבחן זה (אולי בשל עברו התורכי), ולכן התנגד למינויו בנוקשות 'ייקית' טיפוסית. לדעתי גרסה זו אינה נכונה. רוזנבליט הכיר בכך שמבחינת כישוריו כמשפטן פרומקין ראוי לכהן כשופט בית המשפט העליון. הוא גם ידע היטב שאין בידי שום הוכחות ממשיות נגד פרומקין (פרט לסיפור שלטענתו היה קשור בו אישית, ואשר לגביו כאמור קיים לדעתי ספק רציני). גם לפי דבריו המפורשים של רוזנבליט, אילו לא היה 'רינון' – לא הייתה יכולה להיות שום טענה כלפי פרומקין מבחינת רמתו כמשפטן, כישוריו ומזגו השיפוטי, ולא הייתה אפוא שום הצדקה עניינית לפסילתו.

7. הייתה מזימה מכוונת של יוצאי גרמניה' לסלק את פרומקין מן הזירה כדי לאפשר את מינויו של זמורה לתפקיד נשיא בית המשפט העליון. מכיוונים שונים שמעתי גרסה זו, המבוססת על הקשרים המיוחדים שהיו בין זמורה לרוזנבליט. הסידי גרסה זו טוענים כי ייתכן שאף עו"ד דונקלבלום, נשיא הסתדרות עורכי הדין היהודים, ששאף למינוי בבית המשפט העליון, היה שותף לכך, ושנטלו בה חלק גם חוגים שונים של יוצאי גרמניה. להערכתי יש ראיות נסיבתיות התומכות בגרסה כזו – אך לא מצאתי שום ראיה ממשית להוכחתה.

8. רוזנבליט פעל לבדו כדי להכשיר את הדרך למינויו של ידידו הוותיק זמורה. רוזנבליט שאף למנות את זמורה לנשיא בית המשפט העליון, והצליח לעשות זאת, אך ידע שזמורה אינו מוכן שפרומקין יכהן אפילו כשופט 'רגיל' בבית המשפט העליון²³³, ולכן פעל כפי שפעל כדי לסכל כל אפשרות למינויו של פרומקין. הוא התגייס למטרה זו בכל מאודו כי ידע, שאין לו נימוקים ראויים לפסילתו של פרומקין, ועליו לגייס נימוק מכריע ו'קטלני', המחשיד את פרומקין בשחיתות. לטובתו פעלה תקופת המעבר בין שלטון המנדט לשלטון הישראלי, כי בכל מצב אחר היו קשריו עם זמורה מסבים לשניהם אי-נעימות רבה. סביר שרוזנבליט חשב שאין למנות שופט בבית המשפט העליון נגד רצונו של המיועד לתפקיד נשיא בית המשפט העליון. זו עמדה המבוססת על עקרונות של מנהל תקין, שהרי יש היגיון בהנחה שאי אפשר למנות הרכב חדש לבית המשפט העליון כאשר קיים אי-אמון מלכתחילה בין הנשיא לבין אחד השופטים. אם אכן זו הייתה עמדתו העקרונית, קשה כיום לבוא אליו בטענות על עמדה זו – אך ניתן גם ניתן לתמוה, אם התנהלותו של רוזנבליט ב'פרשת פרומקין' הולמת את דמותו של שר המשפטים הראשון, שהניח את התשתית למערכת המשפט והצדק במדינת ישראל.²³⁴

בהתבסס על כל החומר שבדקתי עד עתה, דעתי היא שאפשרות אחרונה זו היא הנכונה מכולן.

233 ראו על כך בחלקו הראשון של המאמר (לעיל, הערת פתיחה), עמ' 176

234 להערכתי אילו רצה יכול היה רוזנבליט להשיג את מטרתו – למנוע את מינויו של פרומקין לבית המשפט העליון

'אי נאמנות ליישוב'

הגירסה השגויה וסיפורו של דוד שחר

הטענה כי פרומקין לא מונה משום שילא היה נאמן ליישוב העברי, וכי בן-גוריון לא רצה בו בגלל קשריו ההדוקים מדי עם השלטון הבריטי, אינה נכונה כאמור, ובן-גוריון דווקא תמך בפרומקין. אך טענה זו זכתה להנצחה ספרותית. דוד שחר (1926-1997) תיאר בסיפור 'ביקורו של השופט הזקן' דמות של שופט בבית המשפט העליון המנדטורי ושמך דן גוטקין.¹ ההשוואה בין דן גוטקין לגד פרומקין היא בלתי נמנעת. לפי שחר גוטקין נולד בעיר העתיקה בירושלים, כיהן בבית המשפט העליון שנים רבות, קיבל את אות 'קצין האימפריה הבריטית' והיה בקי בסתרי החוק התורכי.

דמותו של גוטקין מתוארת בצורה שלילית ביותר: הוא 'הדיף צינה בריטית... סבר פניו החמור שנשאר צונן ואטום תמיד...'² אבל מעבר לכך דן גוטקין הוא שופט מושחת הנוטל שוחד: 'עברה גם מפה לאוזן הרינה בישוב... משרת האינטרסים הבריטים והעריבים הלז, ... נוהג הוא עצמו לקבל שוחד...'. לפי הסיפור מדובר בשוחד שקיבל מ'קרן קיימת לישראל', ולמרות זאת פסק נגדה: 'מקבל הוא שוחד מלוא הפניים.. ותמורה אינו נותן'.³ אפילו מסופר ש'פרקליטי המוסדות הלאומיים רצו לתבוע אותו לדין על כך – אך הבינו שאין להם סיכוי להרשיעו בדין.

העיר ירושלים – על דמויותיה אתריה וסיפוריה בעיקר מתקופת המנדט – עומדת במרכז יצירתו של שחר.⁴ להערכתו שלד הסיפור בנוי על דברים ששמע שחר מאנשים בירושלים שידעו משהו על כל העניין ואולי אפילו מאחד הנוגעים בדבר. 'יתכן שמעיד על כך השימוש בביטוי 'עברה גם מפה לאוזן הרינה', המזכיר כמוכן את ה'מרננים' ואת 'הרינון' הידועים. לא ידוע לי על קשר כלשהו בין שחר לפרומקין, אולם ספרו של פרומקין 'דרך שופט בירושלים' היה מצוי בספרייתו של הסופר.⁵ דומה שסיפורו של שחר מהווה הוכחה נוספת לאותה 'עננה קודרת' שריחפה מעל דמותו של גד פרומקין למעלה מחמשים שנה.⁶

- 1 ד' שחר, 'יקיץ בדרך הנביאים', הני"ל: היכל הכלים השבורים, תל-אביב 1969, עמ' 89.
- 2 שם, עמ' 98-99.
- 3 שם, עמ' 100.
- 4 ראו: ש' כ"ץ, מראות בירושלים של דוד שחר, תל-אביב תשמ"ה.
- 5 שיחה עם הגב' שולמית שחר ב-5 באוגוסט 2000.
- 6 ראו בחלקו הראשון של המאמר (לעיל, הערת פתיחה), עמ' 151.

במדינת ישראל – בדרך פשוטה למדי: בגלל המצב הפוליטי-המפלגתי בימים ההם היה ביכולתו להביא למינויו של זמורה לנשיא; ולאחר מכן אילו היה מציע לפרומקין, ולו בחצי פה, לכהן תחת זמורה – סביר ביותר שפרומקין היה מסרב, שכן כבר בשלה בלבו כאמור ההחלטה לפרוש מן השיפוט אחרי שלושים שנות שיפוט רצופות. כמו כן יכול היה רוזנבלט לפתור את הבעיה בצורה אלגנטית בדרך אחרת: על ידי תיאום עם פרומקין על 'פרישה מכובדת', אולי בדרך של מינוי לשגריר או לתפקיד נכבד אחר, שכן פרומקין לא נטה באותה עת לנהל מאבק אישי בקשר לתפקיד או משרה – עד שהגיעו לאותו דברי רוזנבלט עליו. ראו את דברי פרומקין בפני 'ועדת הביור' וכן בספרו (לעיל, הערה 13), עמ' 474. אבל רוזנבלט כנראה לא רצה להמר על תגובות כאלה של פרומקין וגם חשש מלחץ ציבורי בעד פרומקין. דומה שהעויבות של זמורה ושלו לפרומקין הייתה עזה – ולכן בחר לתקוף את פרומקין ולהאשימו בלקיחת שוחד.